

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**



**A személyiségkoherencia és az esztétikai válasz összefüggései
A művészetbefogadás pszichoanalitikus és narratív pszichológiai vizsgálata**

PhD értekezés tézisei

Papp-Zipernovszky Orsolya

Témavezetők: Prof. Erős Ferenc és Prof. László János

Pszichológia Doktori Iskola
Elméleti Pszichoanalízis Program

2012.

1. A disszertáció témája, problémafelvetések

A dolgozat fő kérdése a művészeti élmény szelfmódosító hatására vonatkozik: a jólformált, megfelelő szerkezeti koherenciával bíró irodalmi és filmes alkotások befogadása képes-e módosítani a személyiség integráltságát – akár átmenetileg; ami a pszicho- és szocioterápiák között elterjedt művészetterápiák érvényességébe ütköző probléma. Az irodalmi művek transzformatív hatása népszerű feltevés a pszichoanalitikus (pl. Lesser, 1962 és Bollas, 1993), a kognitív-narratív (Djikic, Oatley, Zoeterman és Peterson, 2009), és a fenomenológiai alapú (Kuiken, Miall és Sikora, 2004) irodalompszichológiában egyaránt. Az állítások empirikus ellenőrzése azonban ebben az esetben jelentős kihívást jelent.

Dolgozatom egyik fő célkitűzése a narratív élettörténeti kutatások mint az én- és identitásállapotok megközelítésének, mérésének új lehetőségei integrálása a művészeti befogadás – személyiségformáló – élményének vizsgálatába. A narratív pszichológia elméleti és módszertani alapelveinek megfelelően arra tettem kísérletet, hogy az elbeszélő személyiségének integráltságát többfajta szövegtípusban azonosítsam: élettörténeti epizódokban és az identitás problémáját artikuláló művészeti alkotások befogadási jegyzőkönyveiben. Az önéletrajzi epizódok koherenciájának és az elbeszélő én integráltságának összefüggése mára a narratív pszichológia közhelyének számít (ld. Erős és Ehmann, 1996; Pléh, 1998), a művészetbefogadásban pedig Holland tranzaktív elmélete (1975) nyitotta meg a lehetőségét annak, hogy az esztétikai válaszokat az identitás lenyomataként kezeljük. Módszertanilag a szövegfeldolgozás kognitív elméletei nyújtják a legbiztosabb bázist a műalkotásról létrehozott koherens reprezentáció elemzéséhez. A kognitív-narratív művészetpszichológiában azonban kevés törekvés történt eddig arra, hogy az esztétikai válasz integráltságát személyiségjellemzőkhöz, és a modern pszichoanalitikus esztétika elméleteiből kiindulva korai kapcsolati tapasztalatokhoz kössék. Kutatásaimat ebbe a vonulatba helyezem, és explicit törekvésem, hogy a műalkotásba való bevonódáskor feltételezett énhatár-elmosódásra (Holland, 1968; Kuiken, Campbell, Sopcak és Lee, 2012), vagyis a szelf és a tárgy (műalkotás) elkülönítési képességére vonatkozóan újra integráljam a pszichoanalitikus elméletek feltevéseit az irodalom és film pszichológiai hatásaival foglalkozó empirikus szakirodalomba.

2. A téma elméleti kifejtése

2.1. A személyiség koherenciája

A dolgozat kérdésfeltevéseinek egyik pillére a személyiség koherenciája, elméletei, operacionalizálása, közvetetten pedig a művészet általi megváltoztathatóságának gyakorlati problémája. Pataki hangsúlyozza, hogy a „kogníció (lásd az én mint kognitív struktúra elgondolást!), az érzelmi-motivációs szféra, az élettörténeti narráció és az interszubsztívitás kitüntetésének hívei” (Pataki, 2011, 232. o.) egyaránt fontos szerepet

szánnak a személyiségműködésben az integráció fenntartásának, ennek eszközeit pedig saját fogalmi rendszerükben horgonyozzák le. Az első fejezet ennek megfelelően a szelfkoherencia elméleteit mutatja be a pszichoanalitikus, a motivációs, a szalutogenetikus, az interperszonális és a narratív megközelítések felől. Az integráció elérésében a személyes szövegek, történetek szerepét beemelő elméletek (Antonovsky, narratív megközelítés) nagyobb súlyt kapnak. Már itt megjelenik az egészséges, koherens személyiség ellenpontjaként a szélsőséges inkoherenciával jellemezhető pszichotikus és skizofrén személyek élményvilága, személyes narratívumaik jellegzetessége.

Antonovsky *koherenciaérzék* fogalma a stresszel való hatékony megküzdés és az egészség fenntartásának elsődleges háttértényezőit foglalja magában. Egy olyan globális orientációra vonatkozik, mely (1) az élet során megjelenő belső vagy külső környezetből származó ingerek strukturáltságába, bejósolhatóságába és megmagyarázhatóságába vetett hitet (kognitív komponens); (2) ezen ingerek által támasztott követelmények kezelésének képességét (praktikus, szociális komponens); (3) és az élet értelmének érzését, és értelmes életcélok felállításának képességét (motivációs-emocionális komponens) tartalmazza (Antonovsky, 1987, 9. o.). Konstruktuma operacionalizálásában Antonovsky egy kvalitatív és egy kvantitatív mérőeszköz megalkotását is célul tűzte ki. Az előbbi esetében az általa felvett életútinterjúk szövegében próbálta a koherenciaérzék explicit – nyelvi – mutatóit feltárni, de nem jutott túl az egyes szövegek dichotóm (koherens vs nem koherens) szubjektív besorolásán. 1986-os nemzetközi publikálása óta igazi siker-karriert mondhat magáénak azonban a koherenciaérzék mérésére kidolgozott 29 (rövidített formában 13) tételes, önbeszámolás kérdőív, melyet mi is felhasználtunk vizsgálatainkban a szelfkoherencia mértékének meghatározására.

A narratív pszichológiai megközelítés, a prózaelemzés tudományában, a narratológiában kidolgozott kategóriáknak az élettörténeti szövegekre alkalmazása révén (ld. László, Ehmann, Péley, és Pólya, 2000), éppen az én és a társas elbeszélések objektív jellegzetességeinek, nyelvi-formai mintázatainak pszichológiai jelentését kutatja. A személyek verbális megfogalmazásai, amik önmagukban is jelentéskonstrukciók, tükrözik a társas világhoz fűződő viszonyaik, valamint identitásuk megalkotásának módjait. Így az elbeszélés olyan reprezentációs és prezentációs forma, mely anyagi, empirikus tulajdonságai, gazdagsága, struktúrája és az identitással való kapcsolata révén nemcsak, hogy komplex pszichológiai folyamatok hordozója, hanem az empirikus vizsgálat megfelelő alapja is (László, 2008).

Az én-elbeszélések koherenciája a narratív pszichológia kezdeteitől kiemelt kategória: McAdams identitás elméletében például a történetmondás fő funkciója, hogy az ént koherens identitással ruházza fel (McAdams és Janis, 2004). Ennek révén az egyébként fragmentáltak és diffúznak tűnő életesemények felfűződnek egy teleologikus, jelentésteli narratív identitás, egy jó történet fonalára. A reprezentációközpontú elméletek a jó történet

strukturális jellemzőit hangsúlyozzák, melyek révén az elbeszélések sémaszerűen vezérlik tapasztalataink kódolását, tárolását és előhívását. Így a kulturális környezetbe ágyazott, adaptív forma alkalmazása az események elrendezésében és értelmezésében szavatolja - az elbeszélő szöveg és a humán kognitív rendszer között feltételezett strukturális izomorfia révén (Bruner, 1986; László, 1998) - a mentális egészséget, a betegség pedig részben az inkohereciára vagy az események nem megfelelő narratív beszámolójára vezethető vissza (McAdams, 1995; Baerger és McAdams, 1999).

A koherencia mint szövegjellemző tekintetében ez a személyiségkoherencia és az élettörténeti koherencia megfeleltethetőségét jelenti (Pléh, 1998), mely széles körben osztott feltevés a narratív személyiség- és identitáselméletekben. Empirikus ellenőrzése azonban definíciós és módszertani problémákat is felvet. A disszertációban a történetstruktúra, illetve a kulturális-kommunikációs kontextus előtérbe helyezése mentén csoportosítom, és tekintem át a meghatározó elméleteket és mérési módszereket. Az előbbi szempontot kidolgozó modellek (Labov és Waletzky, illetve Labov és Fanshel, 1992; Gergen és Gergen, 2001; Baerger és McAdams, 1999) a koherencia meghatározásában a történet felépítését, a részletgazdag, de egyúttal rendezett eseménystruktúrát tekintik irányadónak, melyben a bevezetés-bonyodalom-befejezés mellett mindegyikben szerepel az elbeszélő érzelmi reflexiója, illetve a hős céljait is magában foglaló logikus, kauzális eseményrendezés. A történetstruktúra elemzése a kutatásokban manuálisan történik, az egyes összetevők jelenlétének, vagy előre megadott szintjének megállapítását független kódolók végzik. Az empirikus kutatások érvényességének, általánosíthatóságának egyik kulcsa azonban a megfelelő méretű minta, amely élettörténeti interjúk esetében több száz oldalas szövegtörzsek elemzését kívánja meg. Részben ez a gyakorlati igény kapcsolta be a narratív pszichológiai kutatásokba a szövegnyelvészeti kiindulású koherencia-mérést, mely eredményesen kapcsolódott össze az elmúlt évtizedekben megélénkülő számítógépes tartomelemzéssel. A dolgozatban ennek az elemzésekben egyik legtöbbször alkalmazott eszközét, a COHMETRIX-et mutatom be (felépítéséről és általános működési elveiről részletesen ld. Graesser, Dufty, McNamara, Louwerse, és Cai, 2004). Kifejlesztői a kohéziót a szöveg strukturális tulajdonságaként kezelik, melyet Kintsch szövegbefogadási modellje alapján hat különböző, a klasszikus narratívum alapvető dimenzióival (idő, tér, ágencia, perspektíva, kauzalitás, intencionalitás) párhuzamba állítható modullal mérnek: kauzális, intencionális, temporális, referenciális, téri és strukturális. Az eszköz validálását McNamara, Louwerse, McCarthy és Graesser 2010-ben végezték el a koherencia manipulálásán alapuló 12 tanulmány által használt szövegek újraelemzésével. A koherensebb szövegek több szót és mondatot, és általában hosszabb mondatokat tartalmaztak, több kauzális kötőszó szerepelt bennük, és ezek aránya is nagyobb volt a tartalmas okságot kifejező szavakhoz képest.

Az MTA Pszichológiai Intézet és a PTE BTK Pszichológiai Intézet Narratív kutatócsoportjának tagjaként (www.narrativpszichologia.pte.hu) a koherencia mérését automatizált eszköz fejlesztése révén kíséreltem meg, a szakirodalom áttekintése után a legtöbb koherencia-modellben kulcsszerepet betöltő kauzalitáson keresztül. Az események egymásból következését megteremtő oksági kapcsoltság az élettörténetben a lokális, és amennyiben időben távoli eseményeket kapcsol össze, a globális koherencia megteremtésének egyaránt eszköze (Habermas és Bluck, 2002). Elengedhetetlen az események magyarázatában, megértésében és ezen keresztül a bejósolhatóság, uralom érzésében (Malle, 2008). Ez utóbbin keresztül kapcsolódik az ágenciához, és a célvezérelt, szándékos cselekvéshez (Ferenczhalmy, Szalai, és László, 2011). Main (1991) kötődés-kutatásában a bizonytalan kötődésű személyek gyermekkori narratívumait gyakran jellemezte mágikus kauzalitás. A szülők énré gyakorolt hatásának valószínű oksági magyarázata a kapcsolati történetekben a biztos felnőttkori kötődés egyik legfontosabb mutatója volt. Angus és McLeod (2004) a narratív terápiákról szóló kézikönyv előszavában azt emelik ki, hogy a személyes élményeknek az emberi célok, indítékok és tervek tükrében megvalósuló elbeszélése alapvető fontosságú mások nézőpontjának felvételében.

A koherencia-elméletek és a kauzalitás-modellek áttekintésének egyik konklúziója a dolgozatban, hogy a személyiség integrációs törekvése korai képességeken alapul, és a világhoz való viszonyulás, a hatékonyságérzés és jelentéstelenség általános minőségével függ össze. Ezt támasztják alá a pszichotikus állapotról, és a skizofréniáról érvényben levő pszichodinamikus, taxonómikus és neurológiai elméletek is, melyek a mentális működés integrált működési zavarát tartják a skizofrénia egyik vezető tünetének. A skizofrének belső félelmei, fenyegetettsége és szorongása is a belső kohézió sérülékenységé mentén érthető meg leginkább. Élettörténeteik kutatása során Lysaker, Buck, Hammoud, Taylor, és Roe (2006) a konceptuális és idői szervezés hiányosságait, az énnel azonos hős ágenciájának sérülését, illetve jelentésteli interperszonális kapcsolatok hiányát tárták fel.

Kutatásaimban az integráció képességet a művészetbefogadás területén vizsgálom a műalkotásról létrehozott koherens reprezentáció, és ennek talaján a szelf változásának összefüggésében. Érdeklődésem középpontjában tehát nem önmagában az integrált személyiség áll, hanem az integráció művészet általi módosulása.

2.2. A művészeti élmény személyiségformáló hatása a pszichoanalitikus és a narratív művészetpszichológiában

A dolgozat elméleti bevezetőjének másik nagy fejezete a művészetbefogadás és a szelf kapcsolatát tárgyalja, különös tekintettel azokra az elképzelésekre, melyek a műalkotásnak integratív hatást tulajdonítanak az esztétikai élmény során. A pszichoanalitikus irodalomelméletben a teljesebbé válást megelőzi az én kontrollált regressziója, és ennek során az én és nem-én közti határok elmosódása. Az irodalmi befogadás narratív elméletei

pedig a szövegfeldolgozás modelljeinek keretében foglalkoznak a jelentés és a koherencia kérdésével.

2.2.1. Regresszió és szintézis a pszichoanalitikus befogadáselméletekben

Dolgozatomban a pszichoanalitikus esztétika áttekintésének középpontjában Norman N. Holland tranzaktív befogadás-modellje áll, melynek egyik fő állítása szerint az irodalmi élmény a kölcsönös abszorpción keresztül – orálisan magunkba szippantjuk a fiktív világot, ami így beszippant bennünket - (újra)teremti a legkorábbi, differenciálatlan ént (1968). A bevonódás, a művel való összeolvadás azután a befogadás során az összes többi pszichológiai folyamat (pl. introjekció, projekció) alapját képezi, a jelentésadását is. Az abszorpciónak azonban vannak előfeltételei: Holland modelljében ez a műalkotás formai mintázatainak és az olvasó szellemiségének, alapvető pszichológiai stílusának, elhárításainak illeszkedése.¹ A DEFT-modell szakaszaira lebontva az olvasói Elvárások a szöveg (mint külső tárgy) iránti bizalom/bizalmatlanság legkorábbi, az elsődleges gondozóval való interakción alapuló élményeit mozgósítják, a Védekezés és a Fantázia szakasz folyamatai a belső és külső közti határokat, és azok rugalmasságát feszegetik, a Transzformáció pedig az egó szintetizáló képességét igényli (1978). Mivel modellje empirikus ellenőrzését Holland egészséges, magasan képzett személyekkel (angol szakos, az átlagnál műveltebb hallgatók, illetve egyetemi professzorok, akik járatosak az értelmezésben) végezte (1975; 1985), a műalkotás értelmezéseinek elakadásáról csupán elnagyolt állításokat fogalmazott meg. Ennek a megválaszolására vontuk be elméleti háttérként a tárgykapcsolatelméletek (elsősorban Winnicott, Bollas és Milner) és a rájuk épülő esztétikai modellek feltevéseit.

Milner (1967) az alkotás és a befogadás középpontjában álló egységélmény illúziójának megfelelő átélését csecsemőkorban az elválasztottság, az anya és a gyermek mint különálló létezők kialakulásához köti. Azoknál a pácienseknél, akiknek az én és a nem-én határai közti elmosódás fenyegető, nem tud kibontakozni megfelelő mértékű kreativitás. Bollas (1979, 1993) a felnőttkorban átélt esztétikai élménynek, Hollandtól eltérően, nem identitás-tükröző, hanem transzformatív szerepet tulajdonít. Elméletében a gyermek a másikkal való együttlét során képes megélni azt, hogy az általa még kontrollálhatatlan és integrálatlan szelfélményeket a gondozó szabályozza. A transzformáló tárgy ígérete ekkor a kereső szubjektum számára egy olyan élmény, melyben a szelf integrálatlanságai integrációt találnak a transzformáló tárgy formáján keresztül. Pontosan ez történik az esztétikai élmény pillanataiban (Bollas, 1993). A fikció és az énműködés jellegzetességeit

¹ “[A befogadó] megpróbálja a szöveg alapján megalkotott nyelvezetet, eseményeket vagy embereket többféle irányban működtetni annak érdekében, hogy a saját stílusának megfelelő kompromisszum szülessen a belső és külső realitás közt... amilyen mértékig ez sikerül neki, olyan mértékben mosódik el a szelf és az örömet okozó szöveg közti határ, és vonódik be az olvasó.” (Holland, 1975, 126. o.)

elemezve Lesser (1962) is azt emeli ki az olvasás hatásai közül, hogy az ellentétes világokat harmonizáló műalkotás segítséget nyújthat az ének integratív tevékenységében, melynek révén az egész személyiség "koherensebb és folytonosabb" lesz, gyógyultnak és teljesnek érezzük magunkat.

Bollas azonban arra is kitér, hogy a transzformációs tárgykapcsolat patológiás formái leggyakrabban a skizoid személyiségben lelhetőek fel: ezekben az esetekben a páciensek a terápia során vagy az esztétikai élményben nem az integrációt keresik, hanem belső zavaruk objektív megfelelőit, a külső tárgy tükröző rezonanciáját. A művészet tehát képes a felnőtt életében egy korai, transzformációs folyamat megismétlésére, így az integrációra – de csak a pozitív anya-gyermek kapcsolat folyamányaként.

Saját kutatásomban krónikus pszichiátriai problémával élők olvasatait vizsgálom elsősorban a befogadási folyamat – az én nem-én határainak bizonytalanságából fakadó – elakadásainak mélyebb megismerése céljából. Emellett ellenőrizni kívánom azt a feltevést, hogy az esztétikai olvasatban az interpretáció lenyomata érhető-e tetten, vagy súlyosan integrálatlan énszerveződés esetén lehetőség van az esztétikai tárgy kohéziója folytán a személyiség – legalább átmeneti – integrációjára. Ez utóbbit biblioterápiás tapasztalatok valószínűsítik, például Forrest (1969) vizsgálatai, melynek egyik következtetése, hogy az érzelmeik és gondolataik közti ellentmondást átélő páciensek azért profitálnak a költészetterápiából, mert a műalkotásokban az érzéseknek és a témának megfelelő kifejezési mód – a képek és hangok közvetítésével - harmonikusan egyesül.

2.2.2. Narratív művészetpszichológiai vizsgálatok

Ebben a fejezetben a kognitív-narratív művészetpszichológia komplexitásra, koherenciára vonatkozó kutatási eredményeit tekintem át, illetve az abszorpció jelenségét tárgyaló kurrens irodalmat. A koherencia (sokszor a szépség vagy a komplexitás elnevezése alatt) az esztétika és a művészetpszichológia kezdeteitől a vizsgálatok középpontjában áll. Általában a jó műalkotás formai jellemzőjeként, a kognitív pszichológia térnyerése óta pedig a befogadás során létrehozott – más kognitív műveletek alapjául szolgáló hatékony – reprezentáció szükséges tulajdonságaként. Bár operacionalizációja sokféle, elméleti meghatározásában konszenzus látszik kirajzolódni a „dinamikus rendezett komplexitás” definíciója körül (Martindale, 1995, 63. o.).

A kognitív művészetpszichológiában az irodalmi mű jelentése a szövegről alkotott mentális reprezentációnak felel meg, ami az értelmezés folyamata során konstruálódik (László, 1999). Így lehetséges az, hogy az irodalombefogadás kognitív elméleteinek jelentős része általánosságban a szövegértés eredményeire támaszkodik. A megismerési folyamatokat vizsgáló művészetpszichológiai kutatások az olvasásra irányuló célokat, attitűdöket, az olvasói elvárásokat (szakértő vs naiv befogadó, műfaji tudás), bizonyos textuális jellemzőkre adott reakciókat, következtetéseket, illetve a szövegek értékelését

vizsgálják (Dixon és Bortolussi, 2011). Ettől még napjainkban is élesen elkülönül a műalkotásra adott érzelmi reakciók vizsgálata.

Narratív szövegek befogadásánál a '80-as években úgy gondolták, hogy a koherenciát a kijelentések nyelvtani kategóriáknak megfelelő beazonosítása és történetyszerű összekapcsolása biztosítja, inkohereus szövegek esetén pedig a történetnyelvtani szabályokat követő kiegészítések (László, 1998). A történetemlékezet vizsgálatok eredményei szerint azonban az előhívást, és az ebből kikövetkeztetett reprezentáció kialakítását nem elvont történetnyelvtanok irányítják, hanem a humán cselekvések megértését szolgáló naiv – célokra és következményekre vonatkozó – elméleteink (Pléh, 1988; László, 1998). A top-down elképzelések alternatívájaként a reprezentáció koherenciájának bottom-up elméletei szerint az összetevők (események, tagmondatok, bekezdések, stb.) jelentésteli kapcsolatai alkotják a koherenciát. Ezek lehetnek ko-referenciális, idői-téri, okozati, érzelmi, stb. kapcsolatok (Fletcher, Chrysler, van den Broek, Deaton, és Bloom, 1995). A kutatások alapvetően két szövegjellemző vizsgálata mentén operacionalizálják a koherenciát: az egyik a történetben említett személyek, tárgyak, fogalmak jelenléte és megisméltése, egymáshoz kapcsolása az egyes tagmondatokon átívelve (pl. Kintsch, van Dijk), mely a lexikális, anaforikus, (ko)referenciális, tematikus következtetések vizsgálatát fogja össze. A másik az eseményrészletek és a szereplők tudattartalmi közötti kauzális és cél jellegű kapcsolatok, mely a kauzális, intencionális és részben az érzelmi (amennyiben az érzelmi reakciók az események következményei) következtetések kutatását foglalja magában (pl. Schank, Trabasso és van den Broek) (László és Pólya, 1998).

A Trabasso és van den Broek által kidolgozott rekurzív tranzíciós hálózat modell (1985) a történetek makrostrukturális egységeiben megjelenő oksági viszonyok leírásával egyesíti a top down és a bottom up megközelítést. Nem véletlen, hogy a szövegfeldolgozás elméletei közül a koherencia egyik legkidolgozottabb, kísérletileg leginkább alátámasztott modellje, reduktivitása ellenére is. Modelljünkben a narratívumokat véges eseménykategoriók (szetting, esemény, cél, elérési kísérlet, reakció, kimenetel) és oksági tipológiába rendezett viszonyok láncolataként írják le. A kauzális következtetések a szetting alapján történő szövegvilág felépítése után kezdődnek, és a fizikai és pszichológiai okozás naiv teóriáira támaszkodnak. Graesser, Singer és Trabasso (1994) narratívumok befogadásakor az összes lehetséges következtetési típus leírását célzó modelljünkben kiemelt szerepet kap az események, állapotok okának feltárásakor a szerző művön kívüli célrendszere is. A modell emellett a megértésben szerepet tulajdonít az adott szöveg műfajához kapcsolt céloknak (például szórakozás, meggyőzés, informálás, esztétikai-irodalmi hatás), illetve az olvasó egyéni céljainak, de bevallottan ez utóbbit tudja legkevésbé eredményesen kezelni. 2009-ben és 2010-ben végzett vizsgálatunkban kategóriarendszerünk kidolgozásakor Graesser és mtsai modelljének következtetéstípusait ötvöztük Trabasso és van den Broek

oksági modelljével (ld. 1. Táblázat). Emellett személyiségtesztek és élettörténeti interjú alkalmazásával hangsúlyt fektettünk a cél, és oksági alapú koherens reprezentációk egyéni hátterének feltárására is.

Elemzési kategóriák	A kategória meghatározása	Példák művészetbefogadási jegyzőkönyvekből (2010)
I. Fikción belüli reakciók		
Kauzalitás a. <i>Előzmény</i> ²	aktuális cselekedet összekapcsolása egy előző eseménnyel egy feltételezett oksági lánc mentén, ill. valaminek az okára való rákérdezés	„ez a... főszereplő is ismeri, tehát akkor nyilvánvalóan az, akiről beszélt”
b. Következmény	fizikai, mentális vagy érzelmi következménye a szereplők cselekedetének vagy egy eseménynek	„A lényeg, hogy nem mondta meg. Mert gyenge.”
b. <i>Következtetés</i> ³	egy jóslott oksági lánc mentén feltételezett következmény	„Lehet, hogy baleset lesz valamikor a film közben.”
c. <i>cél/szándék</i> Motivációs (Okozás) (Trabasso és van den Broek, 1985)	A szereplők cselekedeteinek, viselkedésének motivációjára vonatkozó következtetések, kérdések	„Az apa jól van öltözve, nem tudom, hogy miért...” „Meg akarja szöktetni a lányt.”
II. Fikción kívüli reakciók		
1.Kauzalitás a. <i>szerzői szándék</i>	a szöveg egyes eseményeivel, vagy hosszabb, akár az egész művel kapcsolatos alkotói attitűdre/művészi célkitűzésre vonatkozó következtetés	„A zene is arra enged következtetni, hogy valami... valami lesz. „Ezért kellett, hogy focizzanak. Hogy Kati bejöhessen a képbe.”
b.egyéb kauzális reakció		„Elég régi film, Apának biztos tetszene.”

² A Graesser és mtsai (1994) által kidolgozott, a narratív megértés során végbemenő következtetési típusok közül az általunk felhasznált kategóriákat dőlt betűvel jelezzük a Táblázatban.

³ Az Előzmény, Következmény és Következtetés kategóriái együttesen fedik le a Trabasso és van den Broek által felállított Pszichológiai és Fizikai típusú okságot. A Pszichológiai okság modelljünkben a belső állapotra vagy reakcióra utaló szavak (emóció, kognitív folyamat) második tagmondatbeli jelenléte alapján azonosítható, a Fizikai vagy Eredmény okság pedig akkor áll fenn, ha a szövegben és a reprezentációban egy esemény szükséges és elégséges feltétele egy másik esemény létrejöttének. Ebből kiindulva különítettük el a Következmény kategóriát a Graesser és mtsai (1994) modelljében szereplő Következtetéstől.

2.befogadó érzelmi reakciója		„Úristen, vége lehetne már ennek a zenének.”
------------------------------------	--	--

1. Táblázat: Az élettörténetek és a befogadói jegyzőkönyvek elemzésére kidolgozott kategóriarendszer Trabasso és van den Broek (1985) valamint Graesser, Singer és Trabasso (1994) alapján

Van den Broek, Risdén, és Husebye-Hartmann (1995) a '90-es évek közepétől dolgozta ki a koherencia olvasó-alapú forrásainak (reader-based sources of coherence) modelljét, mely az egyéni tudás és stratégiák figyelembe vételét célozza a koherens szövegrepresentáció kialakításában. Hipotézisük szerint a befogadó koherenciára vonatkozó sztenderdjei a szöveg által nyújtott információk megkötései között, meghatározzák – legtöbbször tudattalanul –, hogy milyen következtetéseket végez az olvasó, mennyire kiterjedten és mikor. Az oksági koherencia esetében az első lépés az olvasó arra vonatkozó elvárása, hogy a szöveg kauzálisan összefüggő-e. Ennek meghatározása után az olvasó a szövegfeldolgozás során a kielégítő kauzális magyarázatra törekszik. Annak mértéke, hogy mikor érzi a szöveget teljesnek, azonban egyénenként eltérő, és ez befolyásolja, hogy a lokális következtetéseken felül globálisakat is generál-e az olvasó. A munkacsoport az egyéni olvasói sztenderdeket nem köti személyiségjellemzőkhöz, vagy a megismerő működést alakító korai tapasztalatokhoz. Elméletük azonban lehetővé teszi ezeknek az elképzeléseknek az integrációját a történetfeldolgozás irodalmába.

A befogadó vonásjellegű személyiségjellemzőit a művészeti preferenciát és ítéletalkotást vizsgáló kutatások alkalmazták például az egyes művészeti stílusok kedvelésének magyarázatában (Farkas, 1998). A kutatások a kockázatvállalás, a nyitottság, illetve az ambiguitás-tolerancia szükségességére mutattak rá a művészeti élmények beengedésében (Halász, 1980; Furnham és Chamorro-Premuzic, 2004). Giannini és Bonaiuto (2003) az inkongruitás-tolerancia személyiségjellemzője és a harmonikus vs konfliktuózus ingermintázat közötti interakcióra mutatnak rá kísérletsorozatukban. Eredményeik szerint a korábban az inkongruitással szemben intoleránsnak bizonyult személyek a harmonikus festményeket találták különösen szépnek, a konfliktuózusokat pedig csúnyának, míg a toleráns személyek az ellenkező mintázatot mutatták. Vizsgálatuk a személyiség és a műalkotás koherenciájának illeszkedésére mutat rá a befogadás során.

A művészetnek a szelfélményre gyakorolt hatása az újabb kognitív művészetpszichológiai elméletekben is megjelenik. Ezt magyarázó fogalmak például az identifikáció, a szelfimplikáció vagy az önészlelés változásai. Kuiken, Miall és Sikora (2004) Coleridge esztétikai elméletéből bontják ki a szelfimplikáció különböző formáit, mint például empátia, szimpátia, egyesülés, rezonancia. Az elnevezésbeli sokféleség ellenére mindegyik tartalmazza a szöveg kifejező potenciáljának jelentésteli megragadását, illetve egy másik szemszögének átértett megértését. A személyes bevonódás feltételeit és hatásait

vizsgáló 2004-es *Poetics Today* különszám előszavában Louwerse és Kuiken a narratív világ élénk jelenvalóságát hangsúlyozza az előbb említett jellegzetességek mellett, ami a transzportáció, abszorpció, illetve jelenlét gyűjtőfogalma alatt került a vizsgálatok fókuszába. Kuiken és mtsai (2004) eredményei szerint az önészlelésben bekövetkezett változások egy olyan olvasási móddal járnak együtt, melynek során a személyek a történet szereplőit metaforikus vehikulumként használva tettek a szelfet érintő állításokat, ami a személyes névmások E/1-ről vagy E/3-ról T/1-re való módosulásában is megnyilvánult. Ennek előfordulása összefüggött a személyek Tapasztalatokra való nyitottságával mint személyiségvonással.

Az abszorpció, transzportáció, bevonódás szinonimaként használt konstruktumainak mérésében Busselle és Bilandzic 2009-ben kidolgozott Narratív Elköteleződés kérdőíve a legújabb, egyszersmind saját kutatásunkban a reprezentációk oksági kapcsoltságának mint koherenciamutatónak az alkalmazása miatt a leghasznosabb. Ennek oka, hogy Green és Brock-kal (2000) ellentétben a kognitív bevonódás alatt nem a képzeleti működés aktivitását mérik, hanem elkülönítik a narratív megértést, a figyelmi fókuszot és a narratív jelenlétet. A narratív megértés skála a narratívum valóságosságára, perspektívájának felvételére, illetve jelentésének megalkotására vonatkozó tételeket tartalmaz. A valóságosság mérése a történet logikusságát és az események értelmezhető (okságilag is alátámasztott) kibontakozását foglalja magában, tulajdonképpen a narratívum koherenciáját és érthetőségét. A kognitív perspektíva-felvétel pedig a szereplői cselekedetek és érzések okainak, céljának megértésére vonatkozik. Ezek a tételek nagyon közel állnak a szövegfeldolgozás irodalmában a jelentésalkotás, és az ebben központi helyet kapó kauzális koherencia meghatározásához. Eredményeik alapján a narratív megértést leginkább a feldolgozás könnyedségeként írják le, és a figyelmi folyamatok koncentráltága mellett az érzelmi bevonódás és a narratív jelenlét előfeltételének tekintik. Saját vizsgálataim nem az abszorpció elméleti és módszertani vizsgálatára támaszkodtak, hanem a modern pszichoanalitikus művészetbefogadás elméletekre, illetve a narratív koherencia fogalmára és mérésére. Úgy vélem azonban, hogy kérdésfeltevéseim nagymértékű átfedést mutatnak az abszorpció kutatásával, különösen a bevonódás során végbemenő (átmeneti) szelf-módosulás problémájával, illetve az ezt befolyásoló szöveg-koherencia mértékével.

Holland DEFT-modellje utolsó szakaszában, a transzformációs művelet részének tekinti a szintézisteremtés folyamatát, melyet a másodlagos gondolkodás irányít, azonban egy belső hajtóerőre vezethető vissza. A szövegfeldolgozást vizsgáló kutatások egyik központi állítása, hogy a jelentésalkotás során a befogadó koherens reprezentációt hoz létre a műalkotásról. Ennek személyiségbeli meghatározóira nem terjed ki a megközelítés fókusza, van den Broek és mtsai (1995) is csupán az olvasó által az adott befogadási helyzetben alkalmazott koherenciára vonatkozó sztemderdeket veszik számításba. Hollandnak a DEFTelés egyes szakaszainak korai kapcsolati háttérhez kötődő elképzelése

(elvárások – biztos kötődés, védekezés/fantázia – rugalmasság, transzformáció – egószintézis) támpontokat nyújthat a szintézisteremtő képesség gyökereinek vizsgálatában is, amely megnyitja az utat az adott személyiségjellemzőt mérő kérdőívek használata előtt.

3. A vizsgálatok bemutatása

3.1. A „patológiás olvasatok” természete: első vizsgálat

Első vizsgálatunkban József Attila *Füst* c. versének pszichiátriai problémával élő személyek által adott olvasatait gyűjtöttük össze, és megkíséreltünk az interjúszövegekre alkalmazható kvalitatív elemzési kategóriarendszert kidolgozni. Eredeti célkitűzésünk az volt, hogy egy speciális célcsoport esetében reprodukáljuk Norman N. Holland (1975) befogadási folyamatmodelljének eredményeit, illetve a pedagógia területéről átültessük ezeket a művészetterápia kérdésfeltevéséi közé. Ez utóbbi ráirányította a figyelmet Holland modelljének hiányosságára a befogadási folyamat elakadásainak vonatkozásában. Törekvésünk így – tekintve speciális vizsgálati csoportunkat – abba az irányba is kiterjedt, hogy olyan recepciós pozíciókat azonosítsunk, „amelyekben valamilyen irányban felszakad, átlátszik a szövegértés, szövegolvasás normál eseteinek grammatikai rendje, rendszerező, de ugyanakkor elfedő hálójá, és láthatóvá válik a jelentéskonstrukció szubjektív-retorikai létmódja.” (Papp, Bókay, és Tényi, 2005)

Ha egy olvasótól több interpretációt kérünk, akkor azok ismétlődéseiben azonosíthatóvá válnak a legkorábbi, primer identitáshoz fűződő élmények is (Holland, 1975). Jelen vizsgálatban egyetlen műalkotás értelmezését kértük a befogadótól, így az aktuális állapoton átszűrt élettapasztalatok megjelenését vártuk az olvasatokban. Vizsgálati csoportunknak megfelelően ezek azonosításában felhasználtuk Klein pszichiátriai diagnózisoknak megfelelő elméletét az egyes fejlődéslélektani pozíciókat jellemző fantáziatartalmakról (Klein, 1999).

Holland tárgykapcsolat-elméletek felől érkező kritikája alapján, mely a primer identitást nem az értelmezések tartalmi, hanem formai vonatkozásában keresi (Bollas, 1993), azt is feltételeztük, hogy a műalkotás (mint tárgy) befogadásának, a fiktív világ és a szimbólumok kezelésének módja megjelenik az olvasatokban. A választott célcsoportban a pszichiátriai anamnézisek és terápiás tapasztalatok szerint jelen voltak a tárgykapcsolatok korai sérülései és felnőttkori zavarai egyaránt, így feltételezhető volt, hogy egy szimbolikus vers előhívja a korai kapcsolatban sérült szimbolizációs folyamatokat. Ezek azonosítása a befogadási jegyzőkönyvekben feltételezésünk szerint jobban megvilágítja az értelmezések elakadásait is. Elemzésünkben Ogdennek a szimbolizációs funkció pszichopatológiájára kidolgozott tipológiája mentén (2004) alkottunk kategóriarendszert. (A különböző szempontrendszer megjelenését a hat befogadó esetén a 2. Táblázat tartalmazza.)

Diagnózis	Kleini pozíció	Elhárítási módok, fantáziák a versértelmezésben	Ogdeni típus	Identitás-téma
Sch (akut)	paranoid-skizoid	fragmentáció→résztárgyak; orális szadizmus, megkettőzés, onnipotencia, magány	"hallucináció valósága"	
Mániás-depresszió (a)	átmenet	ambivalencia, onnipotencia, hasítás, öngyógyító mechanizmusok	"hallucináció valósága"	önálló közelség
Borderline	-	elutasítás vagy teljes összeolvadás	"hallucináció valósága"	funkcióatlan létezés
Depresszió (a)	depresszív	introjekció magas szorongással, konkretizáció	"fantáziától megvédő realitás"	
Sch	depresszív (paranoid-skizoid helyett)	ridig énhatárok, hasítás, racionalizáció	"fantáziától megvédő realitás"	
Depresszió	depresszív	felfokozott jelentéskeresés		szenvetés és szeretet együtt jár

2. Táblázat: A kleini pozíciók, az ogdeni típusok és a hollandi identitástéma jellegzetességei a jegyzőkönyvekben

Holland befogadási folyamat-modelljének empirikus ellenőrzésekor a DEFT-modell egyes szakaszait a szövegek felszíni felépítésében jobban megragadható kategóriákká alakítottuk át, így az eredmények összefoglalásakor ezeknek az elnevezéseire hivatkozunk (ld. 3. Táblázat). A *személyes értelmzés* teljes hiányával a hat, súlyos pszichiátriai problémával élő személy közül egy esetben találkoztunk, amikor nem volt jelen spontán *felidézett emlék* sem, vagyis nem szervült a befogadói élmény az intim önéletrajzi események közé. Ez a mintázat azokat az elméleteket támasztja alá, amik az irodalmi megértést a műalkotásnak a személyes emlékek generálására való fokozott képességével hozzák összefüggésbe, hiszen a ráemlékezés által kerül a szöveg kapcsolatba az olvasó énjével (László és Larsen, 1990; Halász, 1996). Az optimális, fantázia és valóság egyensúlyát megtartani képes interpretációs tér hiányát még a versbeli *kedvenc rész* és a *központi szimbólum* hiánya jelezték. Ez Holland DEFT-modelljébe visszahelyezve a következőképpen árnyalja a befogadás folyamatát: az első lépés a műre való (testi, érzelmi, hangulati) ráhangolódás, amiben kitüntetett helyet foglal el a *kedvenc rész* kiemelése – a jelenséget Julia Kristeva (2007) nyomán egyfajta általánosított indulatáttételként is lehet értelmezni, amely a befogadó oldaláról a jelentésalkotási folyamat elindulását facilitálja. Miall és Kuiken, illetve Dixon és Bortolussi is a műalkotás mint esztétikai objektum pozitív értékelésén keresztül képzelik el a stilisztikai eszközök hatásának érvényesülését. Ezután jelenhet meg a világ új oldalaival való találkozás, a kapcsolódni tudás implicit mintázata. Holland ezt a személyes

alkalmazkodás és védekezés műbeli újraalkotási lehetőségének nevezi. Saját vizsgálatunkból az tűnt ki, hogy a védekezés legalább annyira szükséges a jelentés-konstrukció eltávolított vagy átmeneti terének kialakulásához, mint a nyitott alkalmazkodás, hogy ne árássa el a befogadót a tárgy. A későbbiekben ezeknek a mechanizmusoknak a működtetése nyomán megformálódik a befogadás helye, ahol az értelmező folyamat során a műből és a személyes tapasztalatokból kiindulva megteremtődnek a személyes szimbólumok és a személyes jelentések.

DEFT-modell (Holland, 1975)	Szövegelemzési kategóriák (Papp, 2005)	A kategóriák jelenléte a válaszokban					
		Diagnózis					
		Sch (Akut)	MD (A)	B	D (A)	Sch	D
Elvárások	Azonosulás/Elutasítás	+	+/-	-	+/-	-	+/-
Alkalmazkodás	A versben megjelölt kedvenc rész	0	1	1	0	0	1
Védekezés	Vers hangulata és stílusa	0	+/-	-	-	-	+
Fantázia	Emlék	1	1	1	0	1	1
	Központi szimbólum	1	1	0	1	1	1
Transzformáció	Személyes értelmezés	1	1	1	0	1	1

3. Táblázat: Holland DEFT-modelljének és az általunk alkalmazott kategória-rendszernek a párhuzamai

Vizsgálatunk tehát alátámasztotta a hollandi befogadási szakaszok érvényességét az értelmezési folyamat leírásában, emellett pedig konkrét, szöveg közeli példákat adott az egyes szakaszok azonosításához. A modell kiterjesztéseként a fantázia és a valóság határán létező szimbólumok kezelésének és alkotásának patológiáira kidolgozott ogdeni tipológia alkalmazása az értelmezési folyamatot leállító pszichés mechanizmusok természetét segített közelebbről meghatározni: a vizsgált személyeknél a "fantáziától megvédő realitás" volt a személyes, másokkal is megosztható és a vers világát koherens jelentéssorrá fűző válaszok gátja. Ez Holland modelljén belül azt jelenti, hogy az értelmezési folyamat nem csupán az 1. szinten, az elvárások illeszkedésének hiánya esetén rekedhet meg, hanem a 2. lépésben is, túlságosan gyenge, bizonytalan énszerveződés és a belső fantáziaéletet korlátozó, a külső valóságot konkrétumok mentén megragadó elhárítások esetén.

A jegyzőkönyvek fantáziatartalmak mentén történő elemzése arra mutatott rá, hogy egy szimbolikus vers értelmezése az aktuális élettémák köré épül; a pszichiátriai anamnézisekben megtalálhatóak voltak a költeményre "ráolvasott", a személyt foglalkoztató gondolati-érzelmi problémák. A kleini pozíciókra jellemző fantáziatartalmak és a megfelelő elhárítási mechanizmusok az egyszeri pszichotikus epizódot átélt személynél nem fedték le, a krónikus pszichiátriai problémával élők esetében azonban jól jellemezték a befogadói élményvilág történéseit. Ez részben alátámasztja Holland elgondolását az élettémák és a versértelmezés központi témái közötti párhuzamról, azonban jobban hangsúlyozza az aktuális mentális és érzelmi állapotok szerepét a témaválasztásban. A szimbólumkezelés- és alkotás modelljével együtt a kleini elemzés jól kirajzolta a verssel mint tárggyal való kapcsolatba kerülés, valamint a fantázia és valóság világában való eligazodás sajátos mintázatát is a személyes olvasatok háttérében. Ez megerősíti azt a feltételezést, hogy a kapcsolódni tudás képessége kiterjed érzelmekkel felruházott, élettelen tárgyakra, adott esetben az emberi lét eredetét, illetve a személyes identitásformálás útját bemutató vers befogadására is (Winnicott, 1999; Stern, 2002).

Annak a kérdésnek a vizsgálatára, hogy a szelf megformáltságának módja jelenik-e meg az értelmezői szövegek formai jellemzőiben, vagy a fragmentált szelfnek legalább időlegesen keretet nyújt a műalkotás poétikája, a versértelmezések szövegeinek elemzésébe bevontuk Trabasso és van den Broek kauzális kategóriáit a szövegkohézió mutatójaként. A pszichopatológiai elméletek (pl. Klein, 1999; Williams, 1994) által magasabb szelfintegráltsággal jellemezhető személyek (depresszió-diagnózis) kevesebb oksági kapcsolatot létesítettek, mint a feltételezetten alacsonyabb szelfintegráltságúak (skizofrénia, borderline-diagnózis). Ez a vers időleges transzformatív hatásaként is értelmezhető. Vagyis miután nem igazolódott a személyiség szervezetségi fokának megjelenése egy műalkotás interpretációjának nyelvi-formai elemzésében, elvetjük azt a feltevést, hogy strukturálisan a műértelmezés az identitás lenyomata (Holland, 1975). Helyette azt a gondolatot vetjük fel, hogy a befogadás során egy új típusú koherencia képződik, ami az olvasó és a mű találkozásából származik. Ez azt jelenti, hogy egy jól felépített, tartalmilag is koherens műalkotás időlegesen képes integritást nyújtani a nem-kohezív szelf számára (Bollas, 1979), ez pedig az interpretációkban megnöveli a kohéziót biztosító nyelvi elemek számát. Míg egy jól integrált személyiség átadja magát a műalkotásnak, miközben énhatárai átmenetileg módosulnak, így az értelmezői szövegekben alacsonyabb kohézióval találkozunk.

Első vizsgálatunk hangsúlyozottan tájékozódó jellegű volt: alacsony elemszám, heterogén diagnózisú személyek, valamint az elő- és utótesztelés hiánya jellemezte. Éppen ezért nyitott kérdések formájában fogalmaztuk meg feltevéseinket, és kvalitatív-értelmező elemzést alkalmaztunk adatainkon. A módszertani korlátok mellett elméleti ellenvetés is megfogalmazható azzal szemben, hogy egy vers befogadása kapcsán a fiktív világ kauzális

felépítését vizsgáltuk. Kulcsár Szabó Ernő szerint (1984) ugyanis míg az epikában az esztétikai jelentés az elbeszélés cselekményegységeinek okozati viszonyai mentén értelmezhető, addig a lírai cselekmény metaforaként közelíthető meg, ami az értelmezés asszociációs formáját igényli, és okozati úton csak részleges összefüggések állapíthatóak meg vele kapcsolatban. A költemények befogadásában Kuiken és mtsai (2004), illetve Eva-Wood (2004) is elsősorban az érzelmi válasz jelentőségét hangsúlyozza – a megértésben is. Érvelésünk szerint mindezekkel szemben vizsgálatunkban az oksági viszonyok felépítésével egy általános – a szándékokat és érzelmi következményeket is magában foglaló – integrációs képességet mértünk, ami a koherens jelentés kialakításának mindenkor előfeltétele. Tsur, Glicksohn és Goodblatt (1990) versekkel végzett empirikus kutatásaikban szintén azt emelik ki, hogy a költemények nehéz szövegek, melyek befogadása a problémamegoldási feladatokhoz hasonlóan az ingerek és ismeretek magas szintű integrációját kívánja meg, így alkalmasak a mentális feldolgozás különbségeinek vizsgálatára. Bókay (2004) pedig a *Füst* kapcsán a vers narratív vonulatára hívja fel a figyelmet, ami lehetővé teszi az irodalmi elbeszélések reprezentációinak vizsgálatában legtöbbször alkalmazott kauzális tipológia alkalmazását az elemzésekben.

3.2. A személyiségintegráció lehetősége esztétikai élmény nyomán: második vizsgálat

Második vizsgálatunkban homogén, skizofrénia diagnózissal élő személyek (n=9) válaszait elemeztük a *Füst* c. versre személyiség- és kognitív tesztek, valamint egy élettörténeti interjú hátterén. Ez utóbbi nem csupán a személyek mentális-, érzelmi-, és kapcsolati mintázatainak érzékeny mutatója, hanem kísérleti elrendezésünkben elő- és utótesztként alkalmaztuk a személyiségintegráció megváltozásának mérésére. A műalkotás szelfmódosító hatását így a versbefogadás előtt és után elmondott személyes narratívumok koherenciájának összevetésével kívántuk tetten érni. A skizofrén csoport mellett pszichiátriai szempontból egészséges csoporttal is elvégeztük ugyanazt a vizsgálatot (n=26), hogy két, markánsan eltérő személyiség-koherenciájú csoportnál tudjuk ugyanarra a versre adott esztétikai reakciókat, illetve azok korrelátumait elemezni.

A DEFT-modell egyes szakaszainak és a korai énfunkcióknak (bizalom, rugalmasság, egó-szintézis) a párhuzama (Holland, 1978), a „Big Five” személyiségvonások (Rózsa, Kő és Oláh, 2006) és a szelfimplikáció, valamint a szelfmódosító hatás összefüggései (Kuiken és mtsai, 2004), illetve a műalkotások befogadásának kognitív feltételei (Mar és Oatley, 2008) és a skizofréneknél jelentkező kognitív deficitek (Kéri, 2008) alapján a következő feltételezéseket fogalmaztuk meg: a műalkotás integratív hatásának bekövetkezése és az élettörténetek koherenciája pozitívan függ össze a Nyitottság személyiségvonással, ami a pszichiátriai szempontból egészséges csoportnál magasabb. A Közvetlen Partnerkapcsolatok Élményei Kérdőív (Nagy, 2005) nagyobb szorongás és bizalmatlanság

pontszámai esetén, illetve az alacsonyabb Koherenciaérzék (Antonovsky, 1987) pontszámoknál a skizofrén személyek befogadási jegyzőkönyveiben és élettörténeteiben alacsonyabb lesz a kauzális koherencia a pszichiátriai szempontból egészséges csoporthoz képest. A munkamemória kapacitása és a külvilág értelmezésének sematikussága, a lezárás magasabb igénye közötti összefüggés alapján (Csanádi, Németh, Harsányi, 2007) azonban az oksági válaszok nagyobb száma feltételezhető a skizofrén csoportban. Az eredmények összefoglalását és értelmezését a két csoport személyiség- és kognitív teszten elért pontszámainak összehasonlításával kezdjük, mivel ezek eltérése alapján fogalmaztuk meg az esztétikai élmény különbségeit. Magyarázatot azonban csupán az érdeklődésünk fókuszában álló befogadói válaszokkal kapcsolatban kísérlünk meg adni.

A tesztek eredményei a legtöbb esetben a szakirodalom alapján megfogalmazott elvárásainknak megfelelőek voltak. A skizofrén személyek szignifikánsan alacsonyabb pontszámot értek el a Koherenciaérzék kérdőívén (és annak Megérthetőség valamint Kezelhetőség skáláján), a Közvetlen Partnerkapcsolatok Élményei Kérdőív mindkét skáláján, a kognitív tesztek közül pedig a Corsi-teszten és a Hallási Mondatterjedelem teszten egyaránt. A feltételezett összefüggés a krónikus pszichiátriai probléma és a Nyitottság faktor között csupán tendenciaszinten jelentkezett, és egyáltalán nem jelent meg a Koherenciaérzék Jelentésteliség skálája, a Kontrollhely kérdőív, illetve a személyes narratívumokban azonosított cél- és oksági kapcsolatok mennyisége esetében.

A *Füst* c. versre adott értelmezések szövegében az összes kauzális kategória értékeit összehasonlítottuk a skizofrén és pszichiátriai szempontból egészséges csoport között. Várakozásunkkal ellentétesen az egyetlen tendenciaszintű eltérés a céltulajdonítás kategóriában jelentkezett: a skizofrén csoport értékei magasabbak voltak. Ezt az eredményt a gyorsabb, strukturáltabb, biztonságosabb megismerésre való törekvés magyarázhatja az alacsonyabb munkamemória-kapacitással jellemezhető skizofrén csoport körében. Simon, Tényi és Trixler (2006) skizofrén műalkotások elemzése során azt emelik ki, hogy azok leginkább a világ szétesése, a megsemmisülés élménye elleni tiltakozásokként, a létezés élményébe való kapaszkodás utolsó megnyilvánulásaként értelmezhetőek. Ez alapján saját eredményeink is magyarázhatóak úgy, hogy a fikciós világ felépítése a versbefogadás során a jelentés biztos lehorgonyzásának eszköze, ami a szereplők szándékainak felfokozottabb „rátalálási” igényével jár együtt a skizofrén csoportban. Fonagy és Target (2005) mentalizációs elméletében a bizonytalan kötődés dezorganizált típusa sokszor mások intencionális állapotaira való hiperérzékenységgel társul, ez azonban az önszerveződésben nem játszik pozitív szerepet. Az anyai tartalmazó, a csecsemő saját intencionális tudatát visszatükröző funkció sikertelensége ahhoz vezethet,

hogy a csecsemő kétségbeesetten keresi az együtt létrehozott gondolatok és intenzív érzések tartalmazásának másfajta útjait (Target, 1998).⁴

A vers előtti és utáni személyes narratívumok koherenciájának összehasonlításával mért szelfmódosító hatás sem a skizofrén, sem a pszichiátriai szempontból egészséges csoportban nem jelentkezett. A befogadás folyamatába enged bepillantást azonban a vers előtti élettörténeti epizódok és a vers után, közvetlenül annak hatására felidézett emlék koherenciájának szignifikáns különbsége mindkét csoportban. Az emlékek alacsonyabb kauzális kapcsoltsága az esztétikai élmény által kibillentett én- és világszemlélet (Kuiken és mtsai, 2012) lenyomata lehet. Az integratív hatás hiánya pedig Kamarás (2007) azon megállapításait támasztja alá, hogy az olvasók általában kerülnek a változással járó megérintődést, vagyis az új, felkavaró fiktív világ megismerését nem gyakran követi szelfreflexió. Másfelől pedig azt, hogy a műalkotások személyiségre gyakorolt hatása feltételezhetően kumulatív, egymást erősítő találkozásokat igényel. Djikic és mtsai (2009) szintén óvatosságra intenek a művészet hatására bekövetkező tartósabb személyiségváltozások tekintetében. Saját kutatásaik eredményei szerint ugyanis nem volt egyetlen olyan személyiségvonás sem, ami mindenkinél módosult volna a műalkotás hatására, csupán egyénre jellemző változások történtek, és csak azoknál, akik keresték a szelfmódosító élményeket. Értelmezésük szerint ez arra mutat rá, hogy a műalkotások – non-direktivitásuk révén – nem tartalmazzák a befogadói változás irányát, amit kiegészíthetünk azzal a magyarázattal, hogy a transzformatív élmény bekövetkezésének lehetősége nem (csak) általános személyiségvonástól (pl. nyitottság) függ, hanem az aktuális élethelyzettől (az önismeret, változás keresése) is. Kutatásunkból mindenképpen további vizsgálatokat igényel az az eredmény is, hogy két ennyire eltérő személyiségkoherenciájú csoportnál ugyanúgy zajlott le a befogadási folyamat.

Ennek árnyalásához járulnak hozzá a versértelmezésekben megjelenő különböző típusú kauzális következtetések és a személyiség-, illetve kognitív változók összefüggései a két csoportnál. Kiemelendő, hogy nem volt egyetlen olyan változó sem, ami mind a két csoportnál együtt járt volna ugyanazzal az oksági kategóriával, azonban a csoportokon belül voltak szignifikáns korrelációk. A skizofrén személyeknél a Következtetések száma a Koherenciaérzék Kezelhetőség skálájával, illetve a belső kontrollós attitűddel függött össze. Mindkét teszt az ingerek uralásának képességére vonatkozik, ami Lysaker, Wickett, Wilke és Lysaker, J. (2003), valamint Bengtsson-Tops, Brunt és Rask (2005) szerint is sérült skizofrén személyeknél. Fontos eredmény tehát, hogy a résztvevő bevonódáshoz is kapcsolt következtetések (Gerrig, 1993) megjelenése műalkotások befogadása során

⁴ Saját elemzésünkben csupán a műalkotás szereplőinek tulajdonított célok mennyiségét hasonlítottuk össze a két csoport között, relevanciáját nem. Előfordulhat, hogy éppen a szándékok világában való eligazodás alacsonyabb képessége miatt jelent meg több következtetés a skizofrén személyek jegyzőkönyveiben, hiszen bizonytalanok voltak a célok felismerésében, több találgatásra volt szükségük.

bizonyos célcsoportoknál függ az ágencia-élmény bizonyos szintjétől. Ezt a kérdést érdemes lenne specifikus, szubjektív én-hatékonyságot mérő eszközökkel is megvizsgálni.

Ezt a képet erősíti meg a cél-válaszok korrelációja a Koherenciaérzék Jelentésteliség skálájával a skizofrén csoportban: általában a minket körülvevő világ pozitív értékelése, energia-befektetésre érdemesnek tartása szükséges ahhoz, hogy a szereplők fiktív világába behelyezkedve szándékaikra következtessünk. Az előzményekre való utalás pozitív együtt járása a BFQ Emocionalitás Kontroll skálájával rámutat az érzelmi szabályozás szerepére a fiktív világ történéseinek jelentésteli reprezentációjában. A nagyobb érzelmi instabilitással jellemezhető személyek védekezhetnek a felkavaró, megérintő ingerek ellen azzal, hogy korlátozottan létesítenek ok-okozati kapcsolatokat az események között.

A szerzői szándéokra való következtetések szerepe a befogadás során a két csoport együttes eredményei alapján rajzolható ki: a skizofrén személyeknél a Számterjedelemmel járnak együtt negatívan, vagyis az alacsonyabb munkamemória-kapacitással bírók, akik feltehetően nehezebben követik a cselekményt, többször kísérlik meg kitalálni a mögöttes szerzői intenciót. A pszichiátriai szempontból egészséges csoportnál a BFQ Energia és Érzelmi stabilitás faktoraival való fordított irányú összefüggése a szerzői szándékra való utalásnak szintén azt erősíti meg, hogy ez a fajta következtetés – személyiségbeli- vagy kognitív okokra visszavezethetően - a bevonódás elkerülésére szolgál. Ezek az eredmények kiegészítik Kreitler felsorolását az integratív esztétikai megértés gondolkodás- és személyiségbeli feltételeiről. Ő a mentális hajlékonyság, a hierarchikus strukturálás, az egyidejű figyelembevétel, más vélemények tudatosítása, valamint az autonóm részek integrálási képességét jelölte meg feltételként (Halász, 1980), saját vizsgálatunkban emellett – elsősorban a skizofrén csoport eredményei alapján – a környezet uralásának képességét, az érzelemszabályozást, és az értelmes életbe vetett hitet azonosítottuk.

Az eddig említett módszertani megszorítások mellett vizsgálatunkkal kapcsolatban általánosan is felvethető az a kritika, hogy az integráció mennyiben tükrözi az énbevonódást, és ennek későbbi, ritkább folyamatát, a szelfmódosulást. Kuiken és mtsai (2004) a szelfimplikáció elnevezéseinek és különböző formáinak áttekintésekor éppen arra mutatnak rá, hogy a jelenség összetettsége ellenáll a koherens tárgyalás- és vizsgálat törekvéseinek. Az irodalom empirikus tanulmányozása ma is az előtt a kihívás előtt áll, hogy rendszerezze az énbevonódás különböző formáit, az olvasás során operacionalizálja őket, és ezekhez kapcsolódva feltárja a szelfmódosító hatáshoz vezetőket, valamint kísérleti körülmények között mérhetővé tegye a szelf különböző aspektusainak megváltozását. Elképzelésünk szerint egy összetett, jó műalkotás befogadásakor létrehozott koherens reprezentáció nem egyszerűen – az érzelmi bevonódás nélküli – mentális hajlékonyság, és a megértéshez szükséges felszíni integrálási képesség mutatója, hanem a testi-érzelmi és mentális működések együttműködési koherenciájának lenyomata; bár különböző mértékben hozhatja ezeket mozgásba az esztétikai élmény revelatív jellegének

megfelelően. Így az integrációt a szelfimplikáció egyik formájának tekintjük, ami bizonyos esetekben a személyiség módosulását is eredményezheti.

Az első két vizsgálatban pszichés problémával élők olvasatainak elemzése kapcsán elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy értelmezéseik és a befogadási folyamat eltér-e náluk az irodalomtudományi és művészetpszichológiai modellekben feltételezettől. Emellett vizsgáltam a mű kapcsán létrehozott reprezentáció integráltságát, ennek személyiségbeli és kognitív hátterét, és a műalkotás szelfmódosító hatásában betöltött szerepét. Az eredmények arra mutatnak rá, hogy a befogadás egyes állomásai ugyanazok súlyos, krónikus pszichiátriai probléma esetén is, azonban a jelentéskonstruálás folyamatának elindulása és fenntartása - a pszichiátriai szempontból egészséges csoportban a megismerési, és ezen belül a művészetbefogadási helyzetekben természetes módon „bekapcsoló”- kognitív és érzelmi folyamatok bizonyos működési szintjéhez kötött. A műalkotás szelfmódosító hatása egyik csoportban sem jelentkezett, csupán a mindennapi gondolkodás koherenciájának átmeneti kizökkenése.

3.3. Harmadik és negyedik vizsgálat: a műalkotásról létrehozott reprezentáció integráltságának meghatározói

2009-ben és 2010-ben végzett vizsgálatainkban (Papp-Zipernovszky és Kovács, 2010) a kauzális kapcsolatok számával mért integrációs képességet hasonlítottuk össze kérdőívekkel mért személyiségjellemzőkkel, és kognitív tesztek eredményeivel. Fő érdeklődésünk arra irányult, hogy milyen mértékig (melyik cselekményrészeknél) irányítja az integratív, oksági következtetéseket a műalkotás, illetve mikor lépnek be a befogadók egyéni tapasztalatai (személyiségvonások, kötődési élmények, élettörténet, munkamemória kapacitás). A befogadás folyamatjellegének elemzését – az előző vizsgálatoktól eltérően – a filmnézés közbeni online kommentárok⁵ és az utána adott, offline történet-összefoglalások (értelmezések?) összehasonlítása tette lehetővé. Ez a kísérleti elrendezés közvetlenül nem kínálja fel a szelfmódosító hatás vizsgálatát, azonban az integráció változásának kérdéséhez közvetetten (az online és offline szövegek kauzális kapcsoltságának összehasonlítása révén) szolgáltat adalékot. Ebben a kutatás-sorozatban nem a vizsgált személyek személyiség-koherenciája a csoportosító változó, hanem a befogadás alapját képező műalkotás szerkezeti koherenciája.

A harmadik vizsgálatban a *Múlt nélküli ember* c. film befogadása során adott kauzális válaszok megjelenését befolyásoló tényezőket vizsgáltuk 26 önként jelentkező egyetemi hallgató részvételével. Feltételezésünk szerint a kognitív-narratív filmtudományi elméletek

⁵ Trabasso kauzalitásra vonatkozó eredményei nagymértékben támaszkodnak a hangos gondolkodás módszerére. Ez utóbbi különösen alkalmas arra, hogy az olvasás során spontán megjelenő különböző következtetések gyakoriságát felmérjük, illetve a megértés vizsgálatában együtt vizsgáljuk a tudásalapú következtetéseket és a személyes, érzelmi reakciókat (Magliano, 1999), így vizsgálatainkban mi is ezt a módszert alkalmaztuk.

által kizárólagosan hangsúlyozott műstruktúra és a pszichodinamikus művészetpszichológia által előtérbe állított nézői személyiségjellemzők (ezen belül a pszichoanalitikus elméletek szerint a kötődési jellegzetességek) együttesen határozzák meg a befogadást. A filmnarratívum másodpercről-másodpercre történő követését lehetővé tevő kísérleti elrendezésünk azt a célt szolgálta, hogy a műalkotás válaszkiváltó hatását tudjuk regisztrálni, a személyekkel felvett narratív interjú, a személyiség- és kognitív tesztek pedig a nézők egyéni tulajdonságainak befolyását segítettek meghatározni.

Eredményeink szerint a kauzalitásra vonatkozó nézői válaszok interkorrelációja a narratív elméleteknek, és specifikusan az adott filmnek megfelelő szekvenciális következtetési-mintázatot rajzolt ki, oksági kategóriánként egy-két – egyéni jellemzőktől függetlenül – kiemelkedő jelenettel. Összességében a film első három jelenete hívta a legtöbb oksági következtetést, hiszen a narratív elméletek szerint a történet elején alkotják meg a nézők értelmező hipotéziseiket, később ezeknek elvetésére vagy igazolására kevesebb energiát szánnak (Olson, Mack és Duffy, 1981). *A múlt nélküli ember* struktúrája is ezt a mintázatot követi: a film elején nem ismert a támadók motivációja, illetve az első két jelenetben kérdéses a támadás következménye, a hős további sorsának alakulása, ami vonzza a kauzális következtetéseket. A harmadik jelenet végére felvetődik az összes olyan cselekményszál (gyógyulás, romantikus találkozás, különköltözés), amit a film a továbbiakban kibont – méghozzá ez esetben jól ismert sémák mentén. A válaszok eloszlását így az is indokolja, hogy a negyedik jelenettől kezdve az előzmények teljes mértékben kielégítő magyarázatot adnak a következményekre, amikor van den Broek és mtsai eredményei szerint (1995) nincs szükség további kauzális következtetésekre. Az egyes oksági kategóriák eloszlásai illeszkednek az általános képbe, ugyanakkor tovább árnyalják azt: az első jelenetben volt a legtöbb cél-válasz a főszereplő és támadói szándékainak kitalálása miatt, a második jelenet a szerzői szándékra való következtetésekből, illetve a következmény-válaszok tekintetében emelkedett ki. Ez utóbbiak a támadás következményeit regisztrálták, a szerzői szándékra való utalás erőteljes megjelenése a második és a harmadik jelenetben pedig valószínűleg a lassú, több jelenetre kiterjedő szettingnek, a hős sorsa feletti bizonytalanságnak tulajdonítható. A hatodik jelenetben, a film csúcspontján, ismét a következmény-válaszok száma emelkedik meg - a hős múltjának feltárásában döntő lépésnek számító rendőrségi azonosításra vonatkozóan.⁶ A Következtetés kategóriában a narratív elméletek előrejelzése szerint alakult a sűrűsödési övezet: az első három jelenet emelkedett ki, ami a szettinget és a narrációba való átmenetet tartalmazza. Olson és mtsai (1981) szerint az olvasók ekkor fogalmazzák meg a további

⁶ Olson és mtsai (1981) saját kísérleteik eredményei alapján arról számolnak be, hogy a befogadók a jólformált történetek esetében a csúcspontot azonnal felismerték, pedig nem volt kiszámítható a bekövetkezése, és integrálták reprezentációikba, ami az előzmény-következmény válaszok megnövekedéseként is jelentkezhett.

feldolgozást irányító általános hipotéziseiket, ami a saját jóslt eseményláncolatukat is magában foglalja.

Az elemzés jól tükrözi, hogy a kauzális válaszok sűrűsödési pontjai illeszkednek a klasszikus narratívum dramaturgiai felépítéséhez, azonban nem minden jelenetnél irányítják az olvasók következtetéseit. Így csak részben támasztja alá a kognitív-narratív filmelmélet azon feltételezését, hogy kizárólag az elbeszélés által „küldött” jelzések döntőek a nézők azonnali interpretációs aktivitásában (Plantinga, 2008). Elvárásunk szerint a befogadás on-line mintáit pszichológiai tényezők is meghatározzák. Ennek kapcsán itt is a skizofrén és sine morbo csoport válaszainak személyiségkorrelátumaira vonatkozó specifikus feltételezésekkel élünk: a Nyitottság személyiségvonás magasabb értéke és a nagyobb Koherenciaérzék több kauzális következtetésben nyilvánul meg, a bizonytalanabb kötődés, a külső kontrollós attitűd és a nagyobb munkamemória kapacitás pedig kevesebben.

A Koherenciaérzékre vonatkozó hipotézisünk megerősítést nyert: a műalkotás online feldolgozása során az Előzmény kategória a Jelentésteliség faktorial mutató pozitív együttjárást, ami arra utalhat, hogy aki a külvilág ingerei által támasztott megismerési követelményeket befektetésre és elköteleződésre érdemes kihívásokként értékeli, az inkább fektet energiát abba, hogy az alakuló reprezentációban az aktuális események okait az előzményekben keresse.⁷ Szintén elvárásainkat támasztotta alá a BFQ Nyitottság az új tapasztalatokra skála korrelációja a Következmény kategóriával. Ez az eredmény értelmezhető úgy, hogy az ismeretlen ingerekre nyitottabb személyek az események filmbeli történéseinek szélesebb skáláját képesek elfogadni, regisztrálni, mint a kevésbé nyitottak. A kötődési jellemzők a Szerzői szándékra való utalással függtek össze, azonban elvárásunkkal éppen ellentétesen: a kapcsolati szorongás skáláján magasabb pontszámot elérők többször léptek ki a fikció világából, hogy a mögöttes rendező elvre következtessenek. Ez összhangban van a szerzői szándék kategória *Füst*-értelmezésekben játszott szerepével, és új, originális eredmény a szakirodalomban, ahol ugyan Graesser és Mtsai (1994) narratívumra adott következtetési típusaiban elkülönül a szereplők céljaira való utalásokról, de nem közölnek rá vonatkozó további kísérleti eredményeket.

Szintén új irányban egészíti ki a szakirodalmat az online (filmnézés közbeni kommentárok) és offline (a film történetének összefoglalása, a versértelmezés és a versre

⁷ A csoport *Füst*-értelmezésében szintén megjelent az előzményekre való utalásnak az összefüggése a Jelentésteliség faktorial. A két eredmény együtt biztos alapot nyújt annak kijelentésére, hogy a koherens, jelentésteli értelmezésnek inherens része az események előzményeinek feltérképezése – vers és próza befogadása során egyaránt. Ez megfelel a szakirodalomban Graesser és Mtsai (1994) azon állításának, hogy az előzményekre következtetés a szövegfeldolgozás során online, a lokális koherencia megteremtésének eszköze. Azonban megerősíti van den Broek és Gustafson (1999) arra vonatkozó figyelmeztetését is, hogy nagyobb erőfeszítést kívánnak, mint a következmény-válaszok, hiszen saját vizsgálatunkban megjelenésük függ az egyén arra vonatkozó személyes tapasztalataitól, hogy a körülötte levő ingerek értelmezésébe általában mennyi energiát hajlandó fektetni.

felidézett emlék) koherencia-sűrűség összehasonlításának eredménye: Graesser és Weimer-Hastings (1999) alapján azt feltételeztük, hogy a kauzális következtetések összességében aktívabbak a befogadás után, mivel bizonyos típusai inkább az utólagos feldolgozás során tisztázódnak (pl. globális célokra következtetés), azaz az olvasás közbeni megértésben csak nagyon kis mértékben (28%) vesznek részt. Saját eredményeink nem támasztják alá ezt a feltételezést, az összesített kauzális pontszámokban nem volt különbség az online és offline feldolgozási mutató között, azonban az egyes kategóriák eltérései plauzibilis eredményeket adtak. Az előzmény és a következtetés tekintetében ugyanis az online kommentár, a következményben pedig a történet-összefoglalás tartalmazott több választ. Ez Magliano, Baggett és Graesser (1996) feltételezésével ellentétben a következtetések szerepét hangsúlyozza az online történetmegértésben, valamint megerősíti, hogy az előzményeket a koherencia-törés megelőzése érdekében online keressük (Graesser és mtsai, 1994). A következmény kategóriájával kapcsolatban szintén az első empirikus megállapításnak számít, hogy az offline reakciókban van több, hiszen eddig a következtetésekkel együtt kezelték őket (Graesser és mtsai, 1994).

A filmben ábrázolt történet leírásában az összes oksági kapcsolat száma a versre felidézett emlék kauzális koherenciájával járt együtt. Az offline mutatók ilyen konvergenciája Holland (1975), valamint Gyöngyösiné és Németh (2008) eredményeivel együtt felveti a befogadók személyes értelmezési stílusának megjelenését különböző műalkotások befogadása esetén.

2010-ben két markánsan különböző kauzális struktúrájú filmmel végeztünk - a kísérleti elrendezést tekintve - az előzőnek megfelelő vizsgálatot: 17 egyetemi hallgatónak vetítettük le Kézdi-Kovács *Egy gyávaság története* c. (1966) filmjét, illetve Szimler *Itt vagyok* c. 2010-es 35 perces alkotását. A két filmre adott kauzális válaszok összehasonlításával kimondottan a szerkezeti koherencia szerepét állítottuk problémafelvetésünk középpontjába, mivel az első alkotás klasszikus lineáris narrációval bontja ki a főszereplő belső konfliktusára épülő cselekményt, a második pedig a klasszikustól eltérő, nem-kauzális, epizodikus szerkesztésű narratívum, melyben egy aludni nem akaró főhős minden látható cél nélkül járja a várost. A Hasson-csoport eredményei alapján (2008) azt feltételeztük, hogy a jólformált műalkotás jobban irányítja a nézői válaszokat, azok több ponton interkorrelálnak. Vagyis a kevésbé koherens filmre adott kauzális következtetések inkább függenek össze személyiségjellemzőkkel.

A nézői válaszok sűrűsödése látszólag ellentmond feltevésünknek: a jólformált narratívumban megjelenő összesített kauzális következtetések csupán egy jelenetben tartottak össze, az utolsóban, ami azonban a filmdramaturgiának megfelelő kiugrás. A lineáris felépítésű narratívum egyetlen kérdést állít a középpontba, amire ekkor, a csúcspontnál kapunk választ, és a film címe is ekkor nyer jelentést. Az epizodikus szerkesztésű, felfejthető eseményláncolat és szándékrendszer nélküli film első három

jelenetében volt magas a kauzális válaszok interkorrelációja, amit azonban sem a narratív elméletek, sem a film specifikus struktúrája nem magyaráz. Az első jelenetben feltételezésünk szerint a szetting-jellegnek és az epizód in medias res kezdésének tulajdonítható, a második és harmadik jelenetben pedig a bizarrság okozhatja, ami azonban a későbbi jeleneteket is jellemzi, mégsem generál azokban több oksági választ. Tehát bár számszerűen úgy tűnik, hogy a nem-lineáris, inkohereus struktúra többször irányítja a következtetéseket, a kiemelkedések véletlenszerűek, leginkább a nézők elfáradásával magyarázhatóak.

A két filmre adott kauzális válaszok számának összehasonlítása azonban egyértelműen megerősíti feltevésünket, ugyanis az első filmben - a cél-következtetések kivételével - minden esetben több volt az adott kategóriába tartozó válaszok száma, mint a másodikban, vagyis a jólformált narratívum több oksági következtetést hívott. Ez van den Broek és Mtsai (1995) eredményei alapján úgy is értelmezhető, hogy felkínálta az események részben elégséges magyarázatait, de azok nem voltak teljesen kielégítőek. A második filmben azonban formailag sokkal kevesebbszer merült fel az oksági kapcsolat, így kevesebb következtetést hívott. Ez azt is jelenti, hogy ezen eredmények alapján a jólformált narratívum jobban irányította az oksági válaszokat. Ezt a következtetést támasztja alá az az eredményünk is, hogy míg az első film oksági kategóriái összefüggnek a filmtörténet összefoglalásában megjelenő azonos kauzális kategóriákkal, ez az együtt járás nem jelentkezett a második film esetében. Vagyis a jólformált narratívum segíti a róla kialakított offline reprezentációt, míg az inkohereus nem.

Az online és offline mutatók összehasonlításakor az összevont kauzalitás kategóriában mindkét filmnél a történet-összefoglalásban volt több reakció, ami ez esetben alátámasztja Graesser és Weimer-Hastings (1999) eredményeit, szignifikáns különbség azonban csak az *Egy gyávaság története* c. filmnél jelentkezett. A cél-következtetések relatív (szószámmal arányosított) gyakorisága az *Egy gyávaság története*nek összefoglalásában volt szignifikánsan magasabb. Mindkét filmnél az offline reakcióban volt több következmény; ez utóbbi eredmény megegyezik a *Múlt nélküli emberre* adott válaszmintázattal.

Az online következtetések személyiségjellemzőkkel való összefüggése az első és második filmben is elsősorban a BFQ Nyitottság faktorának pozitív szerepére mutatott rá a befogadásban, ami gyakran felbukkanó eredmény a szakirodalomban (ld. pl. Furnham és Chamorro-Premuzic, 2003; valamint Kuiken és Miall, 2001). Az első filmnél emellett a Következtetés kategória járt együtt pozitívan az Emocionális kontroll személyiségvonással, vagyis akik inkább képesek az érzelmeiket új ingerek befogadásakor is szabályozni, azok többször adtak az aktuális filmeseményekkel kapcsolatban azok jövőbeli kimenetelére vonatkozó válaszokat. Ez az eredmény a befogadók személyiségjellemzői felől specifikálja az online következtetések megjelenésének feltételeit, melyeket a szöveg tulajdonságai felől Zwaan és Radvansky (1998) gyűjtött össze. Az online kommentárok minden oksági

kategóriában magas pozitív együttjárást mutattak a két film között, ami az offline reprezentációk után az online feldolgozásban is a személyek egyéni kognitív következtetési stílusára utal. A nyitottabb, érzelmileg kiegyensúlyozottabb személyek ingertől függetlenül több oksági választ adnak a jelentéskeresés során.

Ebben a vizsgálatban lehetőségünk nyílt arra, hogy a megértés és élmény összefüggéseit empirikusan is ellenőrizzük.⁸ Az első filmnél azok a személyek, akiknek az érzelmei kevésbé lettek negatívak a film hatására, több előzményre következtettek a film befogadása során, és több előzményt foglaltak bele az offline történet-leírásba. Ez illeszkedik a skizofrén személyeknél kirajzolódó összefüggéshez az előzmények és az érzelmi kontroll között, vagyis azok képesek az eseményeket integrált cselekményhálóba szervezni, akik jobban uralják pozitív és negatív érzelmi állapotokat egyaránt. László és Fülöp (2007) biztosan kötődő személyek közepes érzelmi bevonódására és a legszélesebb érzelmi skála átélésére vonatkozó eredményeivel összhangban az előző összefüggések mellett az első film összefoglalásainak összesített kauzális kapcsoltsága azoknál volt magasabb, akik kisebb pozitív érzelemváltozást tapasztaltak a film hatására. Vagyis a megértés az egyén szempontjából optimális szintű érzelmi bevonódás mellett a legteljesebb. Erre utal Cupchik is (2006), amikor az alkotás és befogadás közös központi elveként a határtalan összeolvadás nélküli maximális bevonódást tartja. Az első film történetének leírásában a szereplők szándékainak száma emellett pozitívan korrelált az Empátia-kérdőív Empátiás törődés faktorával, vagyis akik a hétköznapokban jobban aggódnak másokért, azok több szándékot tulajdonítottak egy fiktív cselekmény összefoglalásában a szereplőknek. Mindkét filmtörténet összefoglalása esetén magas együtt járást találtunk a következmények száma és a Kapcsolati Szorongás között. Vagyis akik bizonytalanabbak partnereik viszonzását illetően intim kapcsolataikban, azoknak inkább igényük az események következményeinek számba vétele egy fiktív történetben is.

Ezek alapján elvethetjük azt az általános feltevést, hogy a főhős epizódyszerűen egymáshoz kapcsolódó cselekedeteinek motivációját kiiktató filmstruktúra aktívabb következtetési folyamatokat kíván a nézőtől, így az oksági reprezentációt nagyobb mértékben határozzák meg a befogadó személyiségjellemzői. Sokkal inkább az a kép rajzolódik ki, hogy az online befogadást az összetett, új ingernek számító műalkotások esetén általánosságban a Nyitottság személyiségvonás és az érzelmi szabályozás képessége határozza meg, míg a történet-összefoglalásban az implicit kapcsolati mintázat, és az ettől nem független film közben átélt érzelmek befolyásolják a koherencia-következtetések megjelenését.

⁸ A vizsgálatot Bálint Katalinnal közösen vezettük, az érzelmi reakciók háttérét vizsgáló személyiségkérdőívek kiválasztását ő végezte, az érzelemlista összeállítása pedig közösen történt.

A történetekre adott reakciókban a koherencia és az okság, illetve az érzelmi reflexiók összetartására más vizsgálatok is felhívták a figyelmet. Segal, Westen, Lohr és Silk (1993) egy széles körben használt intelligencia-teszt történet-összerakási feladatakor kértek hangos beszámolókat a személyektől: elemzéseik alapján az epizód-integráció mutatója pozitívan függött össze a TAT okság, komplexitás és érzelmi befektetés mutatóival egyaránt, amit a szerzők úgy értelmeztek, hogy egy koherens történetnek tartalmaznia kell az események bekövetkezésének hihető magyarázatait, részletes leírást kell adnia a szereplőkről, és érett, kölcsönös érzelmeken alapuló kapcsolati reprezentációt kell tükröznie. Squire (1964) saját kutatása legoriginálisabb eredményének tartja az intellektuális alapú irodalmi értékelés és az érzelmi alapú énbefonódás magas együtt járását a műalkotásokra adott válaszokban. Értelmezése szerint a bevonódott olvasók intellektuálisan is elemzik a műalkotás azon formai-tartalmi részeit, melyekre személyes válaszokat adtak. Miall és Kuiken egyik vizsgálatában azonosította az Esztétikai koherencia olvasási típust (Miall, 2006), melyben domináns a szereplők gondolataira való következtetés - abban az esetben is, ha nem humán karakterek (!) állnak a középpontban - így az egész történet átlelkesítése, egységes hangulati keretbe foglalása. Egyedül ezek az olvasók kísérelték meg összefüggő szimbolikus jelentéshálóba szőni az előzményeket (itt gyakran utaltak a szereplők feltételezett vonásaira), a következményeket és a saját következtetéseiket. Ebben a kategóriában a koherencia leírása nagyon közel áll az általunk képviselt elképzeléshez: egy eseményláncolat kiépítése, melybe a szereplők jellemzése, érzései, céljai is beletartoznak, ami lehetőséget ad egy globális, szimbolikus jelentés elvonatkoztatására.

Saját vizsgálatunk az érzelmi élmények és az oksági következtetések összefüggését erősíti meg, és specifikálja: a kauzális kapcsolatok létesítése a cselekménykövetésben általánosságban közepes érzelmi bevonódással járt együtt, ezen belül az előzmények az érzelmi kontroll erősségével függtek össze, a következmények pedig a biztonságra törekvéssel. Adataink feldolgozottságának jelenlegi szakaszában azonban nem tudunk következtetéseket megfogalmazni az egyéni oksági értelmezések, érzelmi válaszok, illetve az énbefonódás időbeli mintázatáról. Ugyancsak elvégzendő feladataink közé tartozik a koherencia operacionalizálásának kiterjesztése az okság mellett a koreferencialitás és az érzelmi minőség együttes figyelembe vétele. Ezek együttes vizsgálata annál is égetőbb, mivel elméleti szinten már közhelynek számít az esztétikai válaszban a gyors érzelmi válaszok (melyek érzelmekkel és célokkal rendelkező élőlényként kezelik a műalkotást) és az intellektuális értelmezés összefonódása (ami tárgyiasítja, okok és hatások keretében élettelenként jeleníti meg a művet) (Holland, 2009), empirikusan azonban kevés vizsgálat tudja ezeket egyszerre kezelni, és egymásra vonatkoztatni. Saját vizsgálatunkat ebből a szempontból úttörőnek tartjuk.

4. Általános megvitatás: vizsgálataink tanulságai és újszerűsége

A koherencia, integráltság fogalmának az esztétikai élmény vizsgálatába történő beemelése első két vizsgálatunkban azt a célt szolgálta, hogy empirikus ellenőrzés tárgyává tegyük a pszichoanalitikus befogadás elméletek egymásnak ellentmondó állításait: a személyes olvasatban a befogadó identitásának lenyomata jelenik meg, vagy az esztétikai élmény transzformatív funkciót tölthet be a befogadó integritásának növelése által. Az irodalmi válasz empirikus kutatásában egyedülállónak számít pszichés problémával élők olvasatainak módszeres vizsgálata, a részleges azonosulás, elakadt befogadási folyamat középpontba állítása pedig a terület legaktuálisabb kérdéseit veti fel. Skizofrén személyek befogadásának vizsgálata a személyiség- és kognitív pszichológia számára is értékes lehet, hiszen olyan képességek szükséges működtetésére világít rá a műalkotások értelmezése során, amik a pszichiátriai probléma nélkül élő csoportban a mindenkinél meglévő, bármikor bevethető kognitív eszköztár részei (ld. Gerrig, 1993).

Ugyancsak nincs ismeretünk olyan vizsgálatokról, melyek az esztétikai befogadás személyiségbeli háttérváltozójaként élettörténeti epizódokat alkalmaznak. Annak ellenére, hogy a reprezentáció-közponú narratív pszichológiai elméletek megengedik ezt, a személyes történetek nyelvi-formai felépítésének egyéni változatai és a személyiségjellemzők összefüggéseiről egyre több kísérleti eredmény áll rendelkezésre, és magasabb ökológiai validitást ígér a fiktív narratívumok befogadását az általuk előhívott személyes történetek és önéletrajzi epizódok jellegzetességei felől közelíteni.

A pszichiátriai szempontból egészséges csoporttal végzett vizsgálataink a jelentéskialakítás során online végbemenő kauzális-integrációs képességre fókuszáltak olyan integratív elméleti és módszertani keretben, melyben a műalkotások szerkezeti-narratív tulajdonságait és a személyes jellemzőket egyszerre tudtuk figyelembe venni. Törekvésünk egyedülállóságát egyfelől az adja, hogy filmek befogadása során vizsgáltuk az oksági következtetéseket, másfelől pedig az, hogy a szövegfeldolgozás irodalmában felgyűlt eredményeket a személyiség- és kognitív eltérések felől tudjuk kiegészíteni. Ennek megfelelően a kauzális válaszok eloszlása vizsgálatunkban részben megerősítette a narratív filmtudomány feltevéseit arra vonatkozóan, hogy a műalkotás egyes pontjai – a történet szerkezetnek és a film sajátos formanyelvének megfelelően – irányítják a nézők válaszait (Kovács, 2007, 2011), azonban arra is rámutatott, hogy az online feldolgozást személyiségjellemzők is meghatározzák. Minden vizsgálatunkban kiemelkedett az új ingerhez való alkalmazkodásban a nyitottság és a jelentésteliség szerepe, illetve a saját védekezési stratégiák működtetésekor az érzelemszabályozás megfelelő szintjének jelentősége. Az előbbi kapcsán az irodalomtudomány is azt az általános állítást fogadja el, hogy „...műalkotást befogadva tehát annak elismerését is jelenti, hogy amit befogadunk, abból a másság beszél... Az erre a másságra való nyitottság az alapvető feltétele az

esztétikai magatartásnak is.” (Kulcsár Szabó, 1987, 434. o.) Az érzelemszabályozás képessége pedig a pszichoanalitikus elméletek szerint az első tárgykapcsolatok talaján alakul ki a gondozó válaszmintázati adekvátságának és kontingenciájának függvényében (Péley, 2004). Nem véletlen, hogy kutatásunkban a szerzői szándéokra való következtetések és a következmények rögzítése kapcsán megjelent a kötődési jellegzetességek válasz-irányító szerepe.

Általánosságban a bemutatott vizsgálatok megerősítették azt a feltevést, hogy a korai kapcsolati tapasztalatok szerepet játszanak az esztétikai élmény átélési képességében; abban a módban, ahogyan a műalkotáshoz mint tárgyhoz (fontos Másik) kapcsolódni tudunk, ahogy beengedjük saját élményvilágunkba a fiktív világban megjelenő történéseket. Így kutatásaink empirikusan is bizonyították Alcorn és Bacher (1985) azon feltevését, mely szerint a hollandi és a tárgykapcsolati modellek integrálhatóak. Emellett arra tettünk kísérletet, hogy a pszichoanalitikus modellek előrejelzéseit ütköztessük, és egységes kísérleti elrendezésben vizsgáljuk a kognitív és a személyiség mérésének kérdőíves hagyományaival. A szövegfeldolgozás kognitív irodalmában a szerzői szándékra és a következményre vonatkozó eredményeink önmagukban is elsőnek számítanak, és tovább árnyaltuk az online és offline reprezentációs mutatók kauzális kapcsoltságának eltéréseit is. A személyiségpszichológia felől pedig rámutattunk a Nyitottság vonása mellett az Érzelemszabályozás és a Koherenciaérzék szerepére az esztétikai élményben. Elméleti és módszertani eklekticizmusunk azzal az előnnyel is jár, hogy - a kauzális következtetések és a korai kapcsolati és érzelmi élmények összefüggései alapján - lefektettük annak az empirikus alapjait, hogy az oksági következtetéseket az integráció részeként a szelfimplikáció típusai közé sorolják.

A műalkotás személyiségre gyakorolt integratív hatásának ellentmondó eredményei (az első vizsgálatban valószínűsíthető az integratív hatás, a másodikban nem jelentkezik egyik csoportnál sem) további tisztázást igényelnek, bár így is beilleszthetőek azok közé a kísérleti tapasztalatok közé, melyek azt hangsúlyozzák, hogy az irodalom – kivételes, katartikus élményektől eltekintve – nem a személyes értelmezés által hat; szükség van az értelmezés értelmezésére is, vagyis annak tudatosítására, hogy a műalkotásra adott egyéni válasz hogyan függ össze a befogadó élettörténetével, korai tapasztalataival, személyiségjellemzőivel.

A koherencia többszintű jelenléte a befogadásban: az esztétikai élmény modelljeinek új generációja

Nem célja munkámnak egy új befogadás elmélet felállítása, csupán a meglévők közül elsősorban a pszichoanalitikus és narratív elméletek párbeszédbe állítása, és predikcióik empirikus ellenőrzése. A befogadás és a koherencia kapcsolatának elemző áttekintése és vizsgálati eredményeink alapján azonban a következő megállapítások körvonalazódtak:

valószínűsíthető, hogy a befogadás során az integráció nem homogén jelenség, hanem legalább két – egymással összefüggő – szinten van jelen. A felsőbb szinten, Holland DEFT-modelljében a transzformáció szakaszában (1975) és a narratív szövegfeldolgozás kauzalitás vizsgálataiban (Trabasso és van den Broek, 1985) leírt magas szintű kognitív működés, mely a beérkező, nehéz, új ingerek feldolgozását, megértését, egyéni tapasztalatok közé integrálását végzi, és személyes igénytől függően alakít ki koherensebb és kevésbé koherens reprezentációkat az eseményekről. Emellett azonban részt vesz a korai kapcsolatok által meghatározott, automatikus hangolódási (rezonálási) képességben is, amely a befogadás legelső szakaszában a testi, érzelmi és robosztus értékelési folyamatok szinkronizált működését biztosítja a tárggyal való találkozás után. Ezt a korai komplexitás és rendezettség-észlelést, és az érzelmi válaszok alakulásában játszott szerepét hangsúlyozza Cupchik (2006) is empirikus eredményei alapján.

Annak engedése, hogy egy külső inger szabályozza a szelfet az elsődleges gondozó kontingens, a csecsemő igényeire hangolt szabályozó működésével szerzett tapasztalatok talaján formálódik. Ez a befogadás során globális motivációs komponensként jelentkezik, abban, hogy érdemes-e az ingerfeldolgozásba energiát fektetni, fel tudja-e személyes jelentéssel és értelemmel ruházni a tárgyat az olvasó/néző, vagyis hogy a tárgy tud-e neki új, pozitív jelentéseket kínálni. Holland (2009) legutolsó, neuropszichoanalízisen alapuló irodalmi befogadás-modelljében ez a szint az emlézők agyában található preverbális szintetizáló és világ-építő képességeknek felel meg, melyek szoros kapcsolatban vannak az érzelmekkel. Kuiken felfogása szerint (2012, személyes közlés) maga a befogadás nem szövegfeldolgozás, hanem észlelés alapú érzelmi ráhangolódás a műalkotásra, melynek legkorábbi állomása az ágenciát mozgósító, külső és belső differenciálása előtti érzékelés. Ez Stern (2010) elméletében az én és a tárgy térben lokalizált szétválása előtti bontakozó szelféret módzatának feleltethető meg, amikor az egyes észleletek konvergenciája biztosítja a természetes létezését. Már Lesser (1962) szerint is éppen arra képes az irodalmi nyelv – rétegzettség révén -, hogy a legkorábbi élményregisztrálási módhoz vigyen újra közel konkrét, szenzoros minősége által, mely ugyanakkor a valóságnál strukturáltabb és harmonikusabb (ez már a koherencia másik szintjét is magában foglalja), így a felnőtt életében segítséget nyújt az én integratív tevékenységében. A modern pszichoanalitikus, neuropszichológiai és fenomenológiai elméletek szerint emellett létezik az alakulás, kibomlás, alkotás érzékelésének gyógyító szintje a befogadás során, melynek révén az egész személyiség "koherensebb és folytonosabb" lesz. A művészetnek ez utóbbi képessége Alcorn és Bracher (1985) elképzelésének megfelelően szelfmódosító hatást eredményezhet.

A továbblépés irányai

A művészetterápiák gyakorlati célú kérdéseinek fényében kutatásunk további lépése a koherencia két szintje közti kapcsolat pontosabb meghatározása, illetve egy hosszabb, széles érzelmi és formai környezetet biztosító terápiás folyamat ösztönzése, melyben a befogadó megtapasztalhatja saját rezonanciájának természetét, átélheti a ráhangolódás és a tartalmazás élményét, ami beindíthatja a személy reprezentációs modelljeinek átgondolását és átdolgozását (Target, 1998). Ez azonban törekvéseink végpontja. Közvetlen feladataink az oksági értelmezések, érzelmi válaszok, illetve az énbevonódás időbeli kibomlásának, és együttmozgásainak vizsgálata, ennek kapcsán pedig az esztétikai válaszok gyűjtésének és feldolgozásának módszertani fejlesztése. Emellett a személyes történetek szerepének leírása a reakciókban, valamint a személyiségkorrelátumok körének módszeres bővítése, pl. az énhatékonyság és környezet feletti uralom, illetve a kockázatvállalás vonásainak bevonásával.

Felhasznált irodalom:

Alcorn, M. W., & Bracher, M. (1985). Literature, Psychoanalysis, and the Re-Formation of the Self: A New Direction for Reader-Response Theory. *PMLA*, 100(3), 342–354.

Angus, L. E., & McLeod, J. (2004). Preface. In *The Handbook of Narrative and Psychotherapy* (pp. ix-xii). Michigan: Sage.

Pataki, F. (2011). Stabilitás és változás az én-rendszerben. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66(2), 229–268.

Antonovsky, A. (1987). *Unravelling the Mystery of Health: How People Manage Stress and Stay Well*. San Francisco: Jossey-Bass Inc.

Baerger, D. R., & McAdams, D. P. (1999). Life Story Coherence and its Relation to Psychological Well-Being. *Narrative Inquiry*, 9(1), 69–96.

Bengtsson-Tops, A., Brunt, D., & Rask, M (2005). The structure of Antonovsky's sense of coherence in patients with schizophrenia and its relationship to psychopathology. *Scand. J. Caring Sci.*, 19, 280–287.

Bókay, A. (2004). *József Attila poétikái*. Budapest: Gondolat.

Bollas, C. (1979). The Transformational Object. *International Journal of Psychoanalysis*, 60, 97–107.

Bollas, C. (1993). The Aesthetic Moment and the Search for Transformation. In P. L. Rudnytsky (ed.), *Transitional Objects and Potential Spaces: Literary Uses of D. W. Winnicott* (pp. 40–50). New York: Columbia University Press.

Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Busselle, R., & Bilandzic, H. (2009). Measuring Narrative Engagement. *Media Psychology, 12*, 321–347.
- Cupchik, G. C. (2006). Emotion in Aesthetics and the Aesthetics of Emotion. In P. Locher, C. Martindale, & L. Dorfman (Eds.), *New Directions in Aesthetics, Creativity, and the Arts* (pp. 209–224). Amityville, NY: Baywood Press.
- Csanádi, A., Harsányi, Sz. G., & Németh, D. (2009). Társas megismerés és munkamemória. *Pszichológia, 29*(2) 145–165.
- Djikic, M., Oatley, K., Zoeterman, S., & Peterson, J. B. (2009). On Being Moved by Art: How Reading Fiction Transforms the Self. *Creativity Research Journal, 21*(1), 24–29.
- Dixon, P., & Bortolussi, M. (2011). The scientific study of literature: What can, has, and should be done. *Scientific Study of Literature, 1*(1), 59–72.
- Erős, F. & Ehmann, B. (1996): Az identitásfejlődés tükröződése az önéletrajzi elbeszélésben. In Erős F. (szerk.), *Azonosság és különbözőség* (96–113. o.). Budapest: Scientia Humana.
- Eva-Wood, A. L. (2004). How Think-and-Feel-Aloud Instruction Influences Poetry Readers. *Discourse Processes, 38*(2), 173–192.
- Farkas, A. (1998). *Az esztétikai ítélet. Művészetpszichológiai modellek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Ferenczhalmy, R., Szalai, K. & László, J. (2011). Az ágencia szerepe történelmi szövegekben a nemzeti identitás szempontjából. *Pszichológia, 31*(1), 35–46.
- Fletcher, C. R., Chrysler, S. T., van den Broek, P., Deaton, J. A., & Bloom, C. P. (1995). The Role of Co-occurrence, Coreference, and Causality in the Coherence of Conjoined Sentences. In R. F. Lorch, & E. J. O'Brien (Eds.), *Sources of Coherence in Reading* (pp. 203–217). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fonagy, P., & Target, M. (2005). *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében*. Budapest: Gondolat.
- Forrest, D. V. (1969). The Patient's Sense of the Poem: Affinities and Ambiguities. In J. J. Leedy (ed.), *Poetry Therapy. The Use of Poetry in the Treatment of Emotional Disorders* (pp. 231–260). Philadelphia & Toronto: J. B. Lippincott Company.
- Furnham, A., & Chamorro-Premuzic, T. (2004). Personality, intelligence, and art. *Personality and Individual Differences, 36*, 705–715.
- Gergen, K. J., & Gergen, M., M. (2001). A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In László J., & Thomka B. (szerk.), *Narratívák 5. Narratív pszichológia* (77–121. o.). Budapest: Kijárat.

- Gerrig, R. J. (1993). *Experiencing Narrative Worlds*. New Haven: Yale University Press.
- Giannini, A. M., & Bonaiuto, P. (2003). Special Image Contents, Personality Features, and Aesthetic Preferences. *Empirical Studies of the Arts*, 21(2), 143–154.
- Graesser, A. C., Singer, M., & Trabasso, T. (1994). Constructing inferences during narrative text comprehension. *Psychological Review*, 101(3), 371–395.
- Graesser, A. C., & Weimer-Hastings, K. (1999). Situation Models and Concepts in Story Comprehension. In S. R. Goldman, A. C. Graesser, & P. van den Broek (Eds.), *Narrative Comprehension, Causality and Coherence: Essays in Honor of Tom Trabasso* (pp. 77–93). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Graesser, A. C., McNamara, D. S., Louwerse, M. M., & Cai, Z. (2004). Coh-Metrix: Analysis of text on cohesion and language. *Behavior Research Methods, Instruments and Computers*, 36(2), 193–202.
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The Role of Transportation in the Persuasiveness of Public Narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 701–721.
- Gyöngyösiné Kiss, E., & Németh, A. (2008). Az irodalmi műalkotások befogadásának tranzaktív modellje. Elmélet és gyakorlat. In Vincze O., & Bigazzi S. (szerk.), *Élmény, Történet – A történetek élménye* (217–228. o.). Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Habermas, T., & Bluck, S. (2002). Getting a Life: The Emergence of the Life Story in Adolescence. *Psychological Bulletin*, 126(5), 748–769.
- Halász, L. (1980). *Vizsgálatok az irodalmi mű megítélésének pszichológiai közvetítéséről*. Budapest: Akadémiai.
- Halász, L. (1996). *Szociális megismerés és irodalmi megértés*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hasson, U., Landesman, O., Knappmeyer, B., Vallines, I., Rubin, N., & Heeger, D. J. (2008). Neurocinematics: The Neuroscience of Film. *Projections*, 2(1), 1–26.
- Holland, N. N. (1968). *The Dynamics of Literary response*. New York: Oxford University Press.
- Holland, N. N. (1975). *Five Readers Reading*. New Haven and London: Yale University Press.
- Holland, N. N. (1978). What Can a Concept of Identity Add to Psycholinguistics? In J. H. Smith (ed.), *Psychoanalysis and Language* (pp. 171–234). Washington: Yale University Press.
- Holland, N. N. (1985). *The I*. New Haven, London: Yale University Press.
- Holland, N. N. (2009). *Literature and the Brain*. Cambridge, MA: The PsyArt Foundation.

- Kamarás, I. (2007). *Az irodalmi mű befogadása: szociológiai és szociálpszichológiai megközelítés*. Nagydoktori Disszertáció. Pannon Egyetem BTK Antropológiai és Etika Tanszék – Gondolat Kiadó.
- Kéri, Sz. (2008). A kognitív deficit jelentősége a schizophrenia formakörének meghatározásában. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 63(1), 165–179.
- Klein, M. (1999). *A szó előtti tartomány*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kovács, A. B. (2007). Things that Come After Another. *New Review of Film and Television Studies*, 5(2), 157–173.
- Kovács, A. B. (2011). Causal Understanding and Narration. *Projections*, 5(1), 51–68.
- Kristeva, J. (2007). A melankolikus képzelet. *Thalassa*, 2–3, 29–51.
- Kuiken, D., & Miall, D. S. (2001). Numerically Aided Phenomenology: Procedures for Investigating Categories of Experience. *FQS. Forum: Qualitative Social Research*, 2(1). Online Journal. <http://qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>. Letöltve: 2010.10.15.
- Kuiken, D., Miall, D. S., & Sikora, S. (2004). Forms of Self-Implication in Literary Reading. *Poetics Today*, 25(2), 171–203.
- Kuiken, D., Campbell, P., Sopcak, P., & Lee, M. (2012). The Experiencing Questionnaire: Locating Exceptional Reading Moments. (in press)
- Kulcsár Szabó, E. (1984). *A zavarbaejtő elbeszélés*. Budapest: Kozmosz Könyvek.
- Kulcsár Szabó, E. (1987). *Műalkotás–Szöveg–Hatás*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Labov, W., & Fanshel, D. (1992). Beszélgetési szabályok. In Pléh Cs., Síklaki, I., & Terestyéni, T. (szerk.), *Nyelv, Kommunikáció, Cselekvés* (395–436. o.). Budapest: Tankönyvkiadó.
- László, J., & Larsen, S. F. (1990). Kulturális ismeretek és személyes élmények szerepe az irodalom megértésében. *Pszichológia*, 10(4), 485–508.
- László, J. (1998). *Szerep, forgatókönyv, narratívum. Szociálpszichológia Tanulmányok*. Budapest: Scientia Humana.
- László, J., & Pólya, T. (1998). A narratív perspektíva szerepe kognitív-kulturális kontextusban. In László J. et al. (szerk.), *Élettörténet és megismerés. Tanulmányok Pataki Ferenc tiszteletére* (72–86. o.). Budapest: Scientia Humana.
- László, J. (1999). *Cognition and representation in literature. The psychology of literary narratives*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- László, J., Ehmann, B., Péley, B., & Pólya, T. (2000). A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 20, 367–390.

- László, J. (2008). Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28(4), 301–317.
- László, J., & Fülöp, É. (2007). The role of attachment patterns in emotional processing of literary narratives. In L. Dorfmann, C. Martindale, & V. Petrov (Eds.), *Aesthetics and innovation* (pp. 257–272). Cambridge: Cambridge Scholars Press.
- Lesser, S. O. (1962). *Fiction and the Unconscious*. New York: Vintage Books.
- Louwerse, M., & Kuiken, D. (2004). Introduction: The Effects of personal Involvement in Narrative Discourse. *Discourse Processes*, 38(2), 169–172.
- Lysaker, P. H., Wickett, A. M., Wilke, N. & Lysaker, J. (2003). Narrative Incoherence in Schizophrenia: The Absent Agent-Protagonist and the Collapse of Internal Dialogue. *American Journal of Psychotherapy*, 57(2), 153–166.
- Lysaker, P. H, Buck, K. D., Hammoud, K., Taylor, A. C., & Roe, D. (2006). Associations of symptom remission, psychosocial function and hope with qualities of self experience in schizophrenia: Comparisons of objective and subjective indicators of recovery. *Schizophrenia Research*, 82, 241–249.
- Magliano, J. P. (1999). Revealing Inference Processes During Text Comprehension. In S. R. Goldman, A. C. Graesser, & P. van den Broek (Eds.), *Narrative Comprehension, Causality and Coherence: Essays in Honor of Tom Trabasso* (pp. 55–75). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Magliano, J. P., Baggett, W. B., & Graesser, A. C. (1996). A Taxonomy of Inference Categories That May Be Generated During The Comprehension of Literary Texts. In M. S. MacNealy, & R. J. Kreuz (Eds.), *Empirical Approaches to Literature and Aesthetics* (pp. 201–221). Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.
- Main, M. (1991). Metacognitive knowledge, metacognitive monitoring, and singular (coherent) vs. multiple (incoherent) model of attachment: findings and directions for future research. In C. M. Parkes, J. Stevenson-Hinde and P. Marris (eds.), *Attachment Across the Life Cycle* (pp. 127–159). London: Routledge.
- Malle, B. F. (2008). Fritz Heider's Legacy: Celebrated Insights, Many of Them Misunderstood. *Social Psychology*, 39(3), 163–173.
- Mar, R. A. & Oatley, K. (2008). The function of fiction is the abstraction and simulation of social experience. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 173–192.
- Martindale, C. (1995). Esztétika, pszichobiológia és megismerés. In Farkas A., & Gyebnár V. (szerk.), *Vizuális művészetek pszichológiája 1.* (51–72. o.). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- McWilliams, N. (1994). Developmental Levels of Personality Organization. In *Psychoanalytic Diagnosis. Understanding Personality Structure in the Clinical Process* (pp. 40–67). New York: The Guilford Press.
- Miall, D. S. (2006). Experimental Approaches to Reader Responses to Literature, In P. Locher, C. Martindale, & L. Dorfman (Eds.), *New Directions in Aesthetics, Creativity, and the Arts* (pp. 175–188). Amityville, NY: Baywood Press.
- Milner, M. (2010/1967). *On not being able to paint*. London and New York: Routledge.
- McAdams, D. P. (1995). What Do We Know When We Know a Person? *Journal of Personality*, 63(3), 365–396.
- McAdams, D. P., & Janis, L. (2004). Narrative Identity and Narrative Therapy. In L. E. Angus & J. McLeod (Eds.), *The Handbook of Narrative and Psychotherapy* (pp. 159–173). Michigan: Sage.
- McNamara, D. S., Louwerse, M. M., McCarthy, P. M., & Graesser, A. C. (2010). Cohmetrix: Capturing linguistic features of cohesion. *Discourse Processes*, 47(4), 292–330.
- Nagy, L. (2005). A felnőtt kötődés mérésének új lehetősége: a közvetlen kapcsolatok élményei kérdőív. *Pszichológia*, 25(3), 223–245.
- Ogden, T. (2004). A potenciális tér. In Péley B. (szerk.), *A kapcsolatban bontakozó lélek* (237–254. o.). Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Olson, G. M., Mack, R. L. & Duffy, S. A. (1981). Cognitive Aspects of Genre. *Poetics*, 10, 283–315.
- Papp, O. (2005). A befogadási tér változásai József Attila *Füst* című versének értelmezése során. *Thalassa*, 2–3, 81–106.
- Papp, O., Bókay, A., & Tényi, T. (2005). A vers mint identitásmodell (József Attila újrateremtő befogadása). Konferencia-előadás: „*taní-tani*”: *József Attila-olvasatok az irodalomórán*, Szekszárd.
- Papp-Zipernovszky, O., & Kovács, A. B. (2010). Self-readings: The artistic experience on the crossroads between psychoanalysis and narrative theory. In F. Pereira (Ed.), *Proceedings of the 26th International Conference on Literature and Psychoanalysis* (pp. 39–47). The PsyArt Foundation.
- Péley, B. (2004). A korai kapcsolatok és élettörténeti elbeszélések néhány összefüggése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 59(3), 137–152.
- Plantinga, C. (2008). Spectatorship. In P. Livingston, & C. R. Plantinga (Eds.), *The Routledge Companion to Philosophy and Film* (pp. 249–259). Taylor & Francis Routledge.

- Pléh, Cs. (1998). A narratívumok mint a pszichológiai koherenciateremtés eszközei. In *Hagyomány és újítás a pszichológiában* (365–385. o.). Budapest: Balassi.
- Pléh, Cs. (1986). *A történet szerkezet és az emlékezeti sémák*. Budapest: Akadémiai.
- Rózsa, S., Kő, N., & Oláh, A. (2006). Rekonstruálható-e a Big Five a hazai mintán? *Pszichológia*, 1, 57–76.
- Segal, H. G., Westen, D., Lohr, N. E., & Silk, K. R. (1993). Clinical Assessment of Object Relations and Social Cognition Using Stories Told to the Picture Arrangement Subtest of the WAIS-R. *Journal of Personality Assessment*, 61(1), 58–80.
- Simon, M., Tényi, T., & Trixler M. (2006). A szkizofrénia művészetterápiája. In Trixler M., & Tényi T. (szerk.), *A szkizofrénia pszichoterápiája* (129–147. o.). Budapest: Medicina.
- Squire, J. R. (1964). *The responses of adolescents while reading four short stories*. Michigan: National Council of Teachers of English.
- Stern, D. N. (2002). *A csecsemő személyközi világa*. Budapest: Animula Kiadó.
- Stern, D. N. (2010). *Forms of Vitality: Exploring Dynamic Experience in Psychology and the Arts*. Oxford: Oxford University Press.
- Target, M. (1998). A kötődés reprezentációja súlyos személyiségzavarban szenvedő betegeknél: szempontok a terápiás gyakorlathoz. *Thalassa*. Letöltve: 2009. március 5. <http://www.c3.hu/scripta/thalassa/98/1/3target.htm>
- Trabasso, T., & van den Broek, P. (1985): Causal Thinking and the Representation of Narrative Events. *Journal of Memory and Language*, 24(5), 612–630.
- Tsur, R., Glicksohn, J., & Goodblatt, C. (1990). Perceptual Organization, Absorption and Aesthetic Qualities of Poetry. In Halász L. (ed.), *Proceedings of the 11th International Congress on Empirical Aesthetics* (pp. 301–304). Budapest: Institute for Psychology of the Hungarian Academy of Sciences.
- Van den Broek, P., Ridsen, K., & Husebye-Hartmann, E. (1995). The Role of Reader's Standards for Coherence in the Generation of Inferences During Reading. In R. F. Lorch, & E. J. O'Brien (Eds.), *Sources of Coherence in Reading* (pp. 353–373). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Van den Broek, P., & Gustafson, M. (1999). Comprehension and Memory for Texts: Three Generations of reading Research. In S. R. Goldman, A. C. Graesser, & P. van den Broek (Eds.), *Narrative Comprehension, Causality and Coherence: Essays in Honor of Tom Trabasso* (pp. 15–34). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Winnicott, D. W. (1999). *Játás és valóság*. Budapest: Animula.

Zwaan, R. A., & Radvansky, G. A. (1998). Situation Models in Language Comprehension and Memory. *Psychological Bulletin*, 123(2), 162–185.

A témához kapcsolódó közleményjegyzék

Papp-Zipernovszky O.: Self-readings: the artistic experience on the crossroads between psychoanalysis and narrative psychology. Central European Talks, University of Alberta, Wirth Institute, Canada. 2012.03.15.

Papp-Zipernovszky, O. (2011). A pszichoanalitikus befogadás-elméletek empirikus vizsgálata az irodalom és a film területén. *Imágó Budapest*, 2011/1, 41-51.

Papp-Zipernovszky, O. (2011). Pszichoanalitikus kísérletek az irodalmi és filmes befogadás területén. „Művészet és pszichoanalízis” c. konferencia kiadványa Günther Brus tiszteletére, Pécs: Janus Pannonius Museum, 71-91.

Papp-Zipernovszky, O. (2009). Szelf-olvasatok: az irodalmi élmény a pszichoanalízis és a narratív pszichológia határán. *Lélekelemzés: A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület Szakmai Folyóirata*, 2009, III. évf. 1-2. sz., 157-166.

Papp, O. (2008). Narratív elemek Derrida: Képeslapok Szókratésztől Freudig és azon túl című művében. In Mekis D. J., & Z. Varga Z. (szerk.), *Írott és olvasott identitás: az önéletrajzi műfajok kontextusai* (159-166. o.). L'Harmattan - PTE Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék.

Papp O.: A befogadás ideje: az irodalmi élmény a pszichoanalízis és a narratív pszichológia határán. MPE 15. Konferenciája. Budapest, 2008.10.10-11.

Papp O.: Szelf-olvasatok: az irodalmi élmény a pszichoanalízis és a narratív pszichológia határán. MPT XVIII. Nagygyűlése, Nyíregyháza, 2008.05.22-24.

Papp, O. (2007). Identifying narrative coherence in autobiographical texts. In Lábadi B. (ed.), *Cognition and Interpretation. Pécs Studies in psychology* (pp. 141-152). Pécs: PTE BTK Pszichológiai Intézet.

Papp, O. (2006). Az irodalmi mű mint átmeneti tárgy. *Lélekelemzés: A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület Szakmai Folyóirata*, 2006 okt., 30-37.

Papp, O. (2005). „Áttetszel rajtam, égi hűvösség.”: A befogadási tér változása József Attila *Füst* című versének értelmezésében. In Barták B., & Sciacovelli A. (szerk.), *„száz év magány”*: *József Attila-tanulmányok* (197-213. o.). Szombathely: Savaria University Press.

Papp, O. (2005). A befogadási tér változásai József Attila *Füst* című versének értelmezése során. *Thalassa*, 2005/2–3, 81-106.

Papp, O. (2004). Narratív koherencia-elemző program helye a pszichológiai kutatásban. In Alexin Z., & Csendes D. (szerk.), *II. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferenciakötet* (269–274. o.). Szeged.

Papp O.: *A narratív kohézió nyelvi markerei*. Konferencia-előadás, MPT XVI. Nagygyűlése, Debrecen, 2004.05.27-29.

Papp-Zipernovszky O, Bálint K, Kovács A B: A mozi nező empirikus vizsgálata. III. Magyar Pszichoanalitikus Filmkonferencia (MPF). Pécs, 2010.11.25-27., Absztraktfüzet, 27. o.

Papp O., Bókay A., Tényi T.: A vers mint identitásmodell (József Attila újrateremtő befogadása). Konferencia-előadás: „*taní-taní*”: *József Attila-olvasatok az irodalomórán*, Szekszárd, 2005. 06.02-04.

Papp-Zipernovszky O., Kovács András B.: Filmnézés közbeni oksági következtetések vizsgálata. IV. Magyar Pszichoanalitikus Filmkonferencia, Pécs, 2012.11.22-24., 23. o.

Papp-Zipernovszky O., Kovács András B.: Investigating causal inferences during film-viewing. IGEL Conference, Montreal, Canada, 2012.07.10., p. 31.

Papp-Zipernovszky O., Kovács András B.: Filmnézés közbeni oksági következtetések vizsgálata. Magyar Pszichológiai Társaság (MPT) XX. Nagygyűlése, Budapest, 2011.05.25-27.

Papp O., Kovács A. B.: Az esztétikai élmény a pszichoanalízis és a narratív pszichológia határán. Konferenciaelőadás, MPT XIX. Nagygyűlése, Pécs, 2010.05.27-29.

Papp-Zipernovszky, O., & Kovács, A. B. (2010). Self-readings: the artistic experience on the crossroads between psychoanalysis and narrative psychology. In F. Pereira (Ed.), *Proceedings of the 26th International Conference on Literature and Psychoanalysis* (pp. 39–47). The PsyArt Foundation.

Papp-Zipernovszky, O., & Kovács, A. B. (2010). Az esztétikai élmény a pszichoanalízis és a narratív elméletek határán. In Vass Z., Tekler V. (szerk.), *I. Országos Alkalmazott Pszichológiai PhD Konferencia* (86-89. o.). Papyrusz Book Kiadó.

Papp-Zipernovszky O., Kovács A. B.: A kötődés megjelenése műalkotások befogadásában. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület (MPE) 17. Konferenciája. Budapest, 2010.10.10-11.

Papp, O., Marno, H., & Kónya, A. (2004). A narratív szelf emlékezeti tükörben: A reminiscencia-hatás szelf-narratív elméletének kiterjesztése. In Erős F. (szerk.), *Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében. Pszichológiai Szemle Könyvtár, 8*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 33-57.

Papp O., Marno H., Kónya A.: *Élénk emlékek és reminiscencia az önéletrajzi visszaemlékezésben*. Konferenciaelőadás, MPT XVI. Nagygyűlése, Debrecen, 2004.05.27-29.

Papp O., Mészáros Á.: *Oksági kapcsolatok automatikus felismerése önéletrajzi narratívumokban*. MPT XVII. Nagygyűlése, Budapest, 2006.05.25-27.

Papp, O., & Mészáros, Á. (2005). Oksági viszonyok azonosítása önéletrajzi narratívumokban. In *MSZNY* (szerkesztett konferenciakötet) (318-27. o.). Szeged.

K. Bálint, O. Papp-Zipernovszky, A B Kovacs: Featuring the Film Viewer: Free Association Evoked by Short Fiction Films. Alps Adria Psychology Conference. Klagenfurt, Ausztria, 2010.09.16-18. p. 161.

Balint K., O. Papp-Zipernovszky, A B Kovacs: Featuring the Film Viewer: Free Association Evoked by Short Fiction Films. 27th International Literature and Psychology Conference. Pecs, 2010.06.23-25., p. 1.

Kovács A. B., Papp O., When Is Why? Causal Thinking During Film Viewing. Conference of the Society for Cognitive Studies of the Moving Image. Copenhagen, Denmark, 2009.06.24-28.

Mészáros, Á., & Papp, O. (2006). A kauzális kohézió vizsgálata az Intex számítógépes eszközzel. In *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia* (szerkesztett konferenciakötet) (305-313. o.). Szeged.

Tényi T., Papp O.: *A Füst című vers értelmezése akut pszichózisban*. „Csillagra akasztott homály”: József Attila élete és műve tudományközi megközelítésben, ELTE, BTK, Budapest, 2005.10.11-12.